II. AȘEZAREA SECUILOR ÎN BAZINUL SOMEȘULUI ȘI MUREȘULUI ÎN RÎNDUL POPULAȚIEI MAJORITARE ROMÂNEȘTI

Fenomenul social-istoric al deznaționalizării unei părți a populației românești în cuprinsul Transilvaniei și în vechea Ungaria prezintă două aspecte mai importante: *a*) cel m a s i v, în grupe numeroase (părți sau sate întregi), pe teritorii întinse, între care locul prim îl ocupă Secuimea; *b*) deznaționalizarea i n d i v i d u a l ă sau „familiară" — gentilică în aproape tot teritoriul dintre Tisa și Carpați, — aspect care va fi studiat sumar în legătură mai ales cu antroponimele române (resp. slavo-române) existente azi ori în trecut la populația maghiarofonă (infra, cap. IV).

Observații și constatări făcute pînă prin anul 1918. Primul aspect, „secuizarea" (maghiarizarea în Secuime) — fenomen de largă notorietate, odinioară (totuși ignorat de foarte multă lume și de majoritatea istoricilor români) — a fost remarcat și urmărit, ca ceva straniu și interesant, de unii observatori, călători și publiciști încă de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Menționea cea mai veche ce cunoaștem este informația precisă lăsată de călătorul aristocrat ardelean „g(rof) T(eleki) D(omokos)": în descrierea voiajului său prin Transilvania, el relatează că în zona Treiscaune (jud. Covasna) „mare parte dintre țărani fiind români, sînt de credință veche (orientală); aici românii își uită graiul, pe care aproape numai popii lor îl cunosc; confesiunea însă și-o păstrează peste tot" [1]. Un alt voiajor prin estnl Transilvaniei, la a. 1821, junele Alexe D ó s a [2] păstrează în jurnalul său două informații despre românii din zona secuiască: în Baraolt ei sînt puțini, iar la Bicsad (jud. Covasna), „aparținînd integral grofului Mikó Miklós, locuiesc români și unguri, dar românii vorbesc mai mult ungurește" [3]. Deci limba maghiară era foarte bine cunoscută de majoritatea românilor în zona Treiscaune, fiind bilingvi la care prevalau elementele maghiarofone. Din mențiunea în ordinea „români — unguri" dată de către Dósa s-ar putea deduce că aproape jumătate (sau eventual chiar majoritatea) satului Bicsad o formau românii la începutul veacului al XIX-lea [4], — „iar în acest sat nu peste mult se pierde complet vorba românească, la fel ca în multe alte localități. În cursul integrării firești, între credincioșii din Secuime ai celor două confesiuni românești (ort.; unită) deveneau mereu mai numeroși cei de limbă maghiară" [5] — lucru firesc, ușor de explicat: românii își uitau limba maternă, vorbeau mai des apoi exclusiv ungurește, începînd astfel să „devină unguri"; dar își păstrau confesiunea orientală-grecească. Fenomenul era observat pe la a. 1840 și de italo-francezul Aug. De G e r a n d o [6], iar cîțiva ani mai tîrziu de însuși guvernatorul austriac al Transilvaniei (1849—1850) L. W o h l g e m u t h, care făcea „o constatare interesantă despre împrejurările din Secuime. Cu mare neplăcere observă că aici românii erau adeseori maghiarizați, încît se găseau unele sate ce odinioară fuseseră locuite numai de români, unde nu se mai vorbea decît 'limba secuiască'. Plănuia să introducă în astfel de sate numai funcționari români, spre a pune stavilă

[1] *Egynehány hazai utazások' le-irása*, Tót és Horváth országoknak rövid esmértetésével egygyütt kiadott G.T.D., nyomtatott Bétsben [Viena], 1796, 333 p.; p. 74 „Udvarhelnek lakossai majd mind Székely Magyarok; vagynak kevés Oláhokis"; p. 94 „Három-szék igen népes tartomány és népe miveltebb mint a' más Magyar nép az országban, az Oláhis a' ki itt lakik megmagyarosodván nem oly vad és bárdolatlan. Itt az Oláhok nyelvet is el-felejtik, melyet szinte tsak papjaik tudnak. Vallásokat azonban, melyö nálok majd tsak külsö tzeremoniákból áll, meg-tarták mindenütt;- nagy része pedig a parasztoknak Oláh lévén, ó hitü". Pasajul (extrem de valoros și savuros) a fost parțial relevat și reprodus în traducere mai întîi (separe) de clericul I. Dăianu, în GlasR., 1936, nr 18, 10 IV, p. 19 („călătoriile unui magnat prin Secuime"), cu alte elemente despre descrierea călătoriei lui Teleki Domokos în estul Transilvaniei; cf. ErdM., 1942, p. 555.

[2] Dósa (Dózsa) Elek (1803—1867), eminent publicist, jurist și politician ungur la Tîrgu Mureș, era o figură marcantă a Secuimii, la mijlocul veacului al XIX-lea (cf. *Magyar irók élete és munkái*, Budapest, II (1893), p. 1027—1030, J. Szinnyei).

[3] Manuscrisul inedit al lui Dósa E. se află în Arhiva Muzeului Ardelean (Biblioteca Universității), Cluj-Napoca, nr 1874, foaie 7 (Baraolt), 8 (Bicsad, „mely egészen a 9. Mikó Miklósé, oláhok és magyarok lakják de az oláhok is magyarul beszélnek", citat în ErdM., 1942, p. 555). În legătură cu o „rebeliune" a românilor (la a. 1900), ziarul *Székely Lápok* (Tg. Mureș), 1900, nr 56, 9 IV serie „körülbelül 1765 táján telepitették oda ezt a népet a gróf Mikes-féle üveggyárhoz munkásoknak. Azota szokásban, életmodban, viseletben hasonlók lettek a székelyekhez. Idegen nem mondaná meg, hogy nem eredeti székelyek".

[4] Cu toate că o „statistică după confesiuni" de pe la 1860 punea la Bicsad numai 30 ortodocși (adică români, secuizați), față de 630 catolici (între care unii puteau să fie tot români, trecuți la catolicism), iar la Micfalău 800 ortodocși, 406 catolici, 70 reformați (SzFLeir., III, p. 6); aici majoritatea românească era evidentă.

[5] ErdM., 1942, p. 555.

[6] Transylv., II (1845), p. 17 „... parmi les Siculis, les Romàns perdent leur langue et leur nationalité; l'élément hongrois absorbe l'élément valaque ...", p. 171 „on compte aujourd'hui bon nombre de Siculis qui professent la religion grecque. Ce sont simplement des Valaques dénationalisés".

BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

procesului maghiarizării" [7]. Erau masele rustice etnic-naționale românești vorbind ungurește și fiind pe cale de „secuizare", evaluate prin a. 1867 la vreo 30—40 000 de către un corespondent anonim bun cunoscător al stărilor din Secuime [8].

Secuizarea masivă a românilor o relevau în termeni generici unii eruditi istoriografi și etnografi maghiari în a doua jumătate a sec. al XIX-lea; astfel, în *Marosszék ismertetése* (1868—1869), p. 24 Carol Benkő [9]: „există printre secui, ca de ex. în Șard(ul Nirajului) români care, deși păstrează obiceiurile naționale și confesiunea, sînt totuși într-atîta maghiarizați, încît nu înțeleg limba română"; p. 148 „în Roteni — biserica gr.-catolicilor spre sud; românii din Roteni nu-și cunosc limba maternă, s-au maghiarizat alegîndu-și jude [reprezentant în conducerea comunității ecleziastice] ungur de mai multă vreme . . ."[10]. Autorul celebrei monografii a Secuimii (*Székelyföld leírása*, I—IV, 1868—1870), baronul Blasius Orbán[11] a cutreierat ani de zile întregul teritoriu al „scaune"-lor, sat de sat, din hotare în hotare, observînd totul și stînd de vorbă cu toată lumea; la sfîrșitul perieghezelor sale siculice și a documentării ample, el a descris în cele patru volume: localitățile, locurile, monumentele unguresti, solul și subsolul, topografia, peisajul, mersul vremii, trecutul și prezentul, documentele și legende, date și starea economică, culturală, obiceiuri și năravuri, superstiții și practici primitive, snoave și povești unele absurde ori ridicule și alte nimicuri; a văzut „totul", dar pe români (oláhok, odată „román", SzFLeir., IV, p. 128) foarte

[7] Raport despre călătorie, Cons. de min., 4637/1850 (L. Wohlgemuth); AnIstN., IX, 1943—4, p. 291 (H. Klima) „nobilii maghiari, scria el, erau cei mai cruzi asupritori ai iobagilor români. Atitudinea lor entuziastă față de ideile de libertate, egalitate și frătietate dispare cînd este vorba de supușii lor" (Privatkorrespondenz. Scris. partic. către Schwarzenberg, 20 XI, 1849).

[8] *Concordia*. Jurnal politic și literar, (Buda)Pesta, VII, 1867, nr 67, 8 IX/27 VIII, p. 2 „noi nu vrem a vă conturba nici a ne văleta că în pămîntul secuiesc azi-mâne am pierdut la vreo 30—40 mii români, cari trebuie să mărturisim mâne poimâne nu-i vom avea, de cumva națiunea nu va îngriji de creșterea generațiunii viitoare în spiritul național . . .", semnat „Unu munteanu".

[9] Benkő Károly (1805—1863), jurist și istoriograf al Secuimii, judecător în Tîrgu Mureș; cf. despre el panegiricul compus de istoricul clujean Szabó Károly, *Emlékbeszéd Benkő K. felett*, în ErdM., III, 1864, p. 1—4.

[10] MarSz, p. 24 „vannak a székelyek közt, mint p.o. Sárdon, olyan oláhok is, kik nemzeti sokásaikat, vallásaikat megtartják ugyan, de anynyira elmagyarosodtak, hogy az oláh nyelvet nem értik . . ."; p. 148 „a harasztkeréki [Roteni] oláhok nem tudják nyelvüket, elmagyarosodtak, megyebirót is magyart választottak régebb magoknak".

[11] Despre Orbán Balázs (1829—1890; tată secui, mamă turcoaică; recunoscut chiar și de unguri ca un secui șovin), v. de ex. Sándor J., *Baró Orbán Balázs élete és működése* [Viața și activitatea lui b.O.B.], în ÉmlSzM., p. 235—243; broșura colectivă *Ki volt Orbán Balázs* [Cine a fost O.B.?], Odorheiu, 1929, 64 p.

greu îi observă, atît oamenii [12], cît și clădirile lor de cult (rar menționează o bisericuță în vreun sat la periferia Secuimii); despre limba și antroponimia lor bogată: nici un cuvînt la Orbán B. Cu admirabilă dibăcie și dezinvoltură izbutește autorul baron să ignoreze pe români; dar el cunoștea bine procesul secuizării, pe care-l prezintă deformat, tendențios, nu ca un om de știință obiectiv care caută datele istorice concrete și actuale spre lămurirea trecutului și înțelegerea prezentului, ci în maniera unui agent politic, propagandist reticent, viclean și mistificator. Criteriul lui în clasificarea populației nu este etnicitatea, ci confesiunea; împărțind locuitorii după confesiuni (exactitatea informației e discutabilă), Orbán B. admite: în scaunul Odorheiu 3901 de confesiune orientală (din totalul de 96 929 locuitori; SzFLeir., I, p. 15—17), în scaunul Ciuc 13 028 „orientali" (din totalul de 96 525 locuitori; SzFLeir., II, p. 6), în Treiscaune 15 069 (SzFLeir., III, p. 6), în Mureș numai 18 161 (IV, p. 9); în sensul „scaune"-lor; pe cei mai mulți însă nu vrea să-i considere ca români, ci numai ca secui, cu argumentarea unei „logici" simplistenaive, sui-generis, astfel: sînt oameni de confesiune greacă, vorbesc ungurește și nu înțeleg nici o vorbă românească, spunînd ei înșiși că nu vor să audă și nici nu vor să fie numiți români (oláhok), — ergo, „noi îi considerăm secui", formulă repetată șablonic de patru ori la cele patru scaune siculice[13]. Scriitorul erudit și talentat Orbán Balasz apare aici ca un istoriograf și etnolog mediocru, incorect, preocupat nu de adevărul istoric al compoziției etnice a Secuimii ci de obiectivele șovine și imperialiste ale maghiarizării. „Descrierea Secuimii" (SzFLeir., I—IV) este una din cele mai perfide încercări de a falsifica situația etno-lingvistică a teritoriului din partea unui erudit care ar fi fost cel mai în măsură să adune sistematic și să prezinte corect toate datele despre elementul popular românesc

[12] De ex. la Ilieși (Sovata, supra, p. 75) recunoaște că majoritatea satului sînt români, SzFLeir., I, p. 139—140; la fel este nevoit să facă în zona Toplița, Tulgheș etc.; dar în cele mai multe locuri unde existau masive grupe de români, jumătate sau chiar mai mult din sat: Orbán B. tace. Tipic între multe altele cazul satului Kanta (supra, p. 58), unde SzFLeir., III, p. 107, „nu știe nimic de români", ci numai de sîrbi, ruși ș.a.

[13] „. . . 3901 lélekre menő keleti vallásuakat (görög egyesült és nem egyesült) oláhoknak nem mondhatjuk, hanem csak is keleti vallású székelyeknek, mivel ők magukat is annak tartják, mivel egy árva szót sem tudnak oláhul, elannyira, hogy lelkészeik is kénytelenek magyarul szónokolni templomaikban . . .; azért én a székelyföldi keleti vallásuakat, miként ők ohajtják, székely testvéreink közzé sorozom" (SzFLeir. I, p. 15); apoi „Csikmegyében keleti vallásuak is vannak pár ezeren; ezek közül a régebb itten lakók (nagyrészt a birtokosok által betelepitett jobbágyok) annyira elszékelyesedtek, hogy oláhul szót sem tudnak s oláhok lenni nem is akarnak . . .; a keleti vallásuak közül mindazok, kik a csiki ősfalukban laknak, magyarajkuak elannyira, hogy ha valaki oláhnak nevezné, sértésnek vennék, ezek és a székelyek közt nyelv, öltözet és szokásokra nézve mi eltérést sem vehetünk észre is oláhoknak legfeljebb a havasok közti azon uj telepek lakóit vehetjük, kik ugy nemzeti nyelvüket, mint viseletüket megtarták . . ." (SzFLeir., II, p. 6; cf. III, p. 6, IV, p. 9). Formulări și „explicații" preluate și de alți publiciști, ca Vitos M., *Csikmegyei Füzetek* (1894), p. 410 „Vasláb, Szalamás, Várhely —

BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

în raport cu cel majoritar secuiesc la mijlocul veacului al XIX-lea : informații orale, antroponime, biserici și cimitire „orientale" etc. Dar pentru un magnat șovin și arogant (cu apucături demagogice, care i-au adus oarecare popularitate), prin optica unui „patriotism" exclusivist valahii nu puteau fi văzuți decît dacă „îi înșirăm între frații noștri secui" (SzFLeir., I, p. 15); natural, asemenea „frați secui" erau nu numai cei care mai păstrau confesiunea orientală, ci și foarte mulți alții trecuți la catolici și reformați sau la unitarieni. — Amestecul etnic și secuizarea erau observate și relevate de toți cei care se ocupau chiar tangențial de problemele demografice de aici ; astfel, *Anuarul Școlii medii din Odorheiu* observă la a. 1874 : „locuitorii orașului Odorheiu sînt în majoritate secui, însă există între ei foarte mulți care ei înșiși sau parțial prin strămoșii lor nu sînt secui, ci sași, nemți, unguri, români, armeni, dar într-atîta s-au secuizat, încît acum abia li se mai poate observà obîrșia. Este semnificativă preocuparea populației de a se afișà drept truncus secuiesc (autohtoni, neaoși) și a disprețuì pe imigrați ; dar uneori închipuiții «trunchiști» locuiesc numai de cîteva generații între secui"[14].

În a. 1874, revista *Transilvania* lui G. Barițiu scria în legătură cu „Secuii în Transilvania" : „din 427 647 locuitorii în Secuime, aproape 100 000 sînt români (adică 51 000 greco-catolici, 43 000 ortodocși). Pe același teritoriu secuiesc poporațiunea românească odinioară era mult mai numeroasă, însă românii persecutați și tiranizați parte din ei au trecut în Moldova, parte s-au maghiarizat", maghiarizarea continuînd nestingherită de vreo rezistență sau măsură a conducerilor bisericești de la Blaj ori de la Sibiu, incapabile sau indiferente față de situația românilor din Secuime[15]. O excelentă informare asupra stărilor (mai ales în zona Odorheiu și Treiscaune) a dat cu deosebită competență, modestie și francheță un cunoscător bun al Secuimii, profesorul Francisc K o z m a, în monografia despre „situația economică și culturală" (1879), p. 76—77 : românii din Secuime sînt de două categorii : cei din interior (belföldiek) și mărginași sau munteni (határszéliek vagy havasiak), aceștia mai mult crescători de vite și oieri[16]. „Dintre cei din interior, un număr covîrșitor s-au maghiarizat complet și anume într-o măsură mult mai hotărîtoare decît s-au românizat secuii în jud. Hunedoara. În afară de religie, nimic nu mai amintește de neamul lor, căci pe lîngă limbă, mare parte dintre ei și-au adaptat felul de trai și îmbrăcămintea la secui ; au format familii mixte și o iau în nume de rău dacă nu-i considerăm ca buni și curați secui. În jud. Odorheiu, aceasta este regula, încît cine cutreieră comunele Secuieni, Bodogaia, Cristur, Filiași, Rugănești, Betești, în cele două Chede, Porumbenii Mari și Mici, Satul Mic, Bezid, Mugeni, Lutița, Odorheiu și în cele mai multe sate din cele două văi Homorod și se introduce printre populație examinîndu-i idiomul, modul de trai, portul și sentimentele : nu va găsi altceva decît secui curați ; cu toate că aceste comune și foarte multe altele din județ, la Lenk [supra, p.50] sînt arătate ca fiind cu populație mixtă s e c u i — r o m â n i. Așa se prezintă situația în nenumărate sate din jud. Treiscaune, Ciuc și Mureș, unde azi devii ridicol dacă (în Vărghiș, Racoșu de Sus, Aita Mare, Belin, Sfîntu Gheorghe, Ivănești, Cernatu de Sus și de Jos, Dobolii, Brateș etc.) cauți după români. Sînt iarăși localități unde transformarea este în curs și în zilele noastre, de ex. în Zagon [etc.]"[17]. Pentru lichidarea ultimelor insule de români, ca bun gospodar cu simț practic ce era prevăzînd totodată evitarea oricăror „frecușuri și silnicii confesionale", F. Koz-

ma már annyira elszékelyesedtek, hogy oláhul egy szót sem tudnak, oláhok lenni nem akarnak, söt a nyelvet, szokásokat, viseletet is elsajátitván, minden irányban még összeházasodások által is a székelyekbe teljesen beolvadni ..." (etc.) par simple adaptări, parafrazări sau transcrieri direct după O.B.

[14] „Udvarhely város lakosai legnagyobb részben székelyek, de vannak köztök igen sokan, kik részént maguk, részént öseikben nem székelyek, hanem szászok, németek, magyarok, oláhok, örmények, de annyira elszékelyesedtek, hogy most már eredetük alig felismerhető. Sajátságos azon törekvés, hogy a lakosság szereti magát székely truncsnak (öslakosnak) feltüntetni és a betelepülőket lenézni ; pedig néha a képzelt truncusos csak pár nemzedék ota laknak a székelyek közt", *A székelyudvarhelyi kir. állami főreáltanoda értesitője*, 1873/4, p. 48.

[15] „Pînă azi încă tot se maghiarizează prea destui români din Secuime și se vor mai maghiariza mereu, prin trecere la calvinism și catolicismul apusean, cu atîta mai virtos că sfinții părinți, venerabilele consistorii, sfintele sinoduri nu prea au timp a se ocupa de soarta acelor oi perdute, sau dacă vreți, sentinele perdute ale românismului... Apoi de ce să ne mirăm dacă în unele comune abia mai știe popa românește, iar preoteasa nicidecum și dacă în piața Brașovului îi auzi pe unii zicîndu-ți cu duioșie și naivitate : hiszen uram én is az oláh részen vagyok ... Dară ce ne pasă nouă că se vor mai pierde încă 100 000 de români, las' să-i pese lui Galgoczi C., Orbán B., Simon Elek, comitelui Lonyai, reuniunii din Budapesta care adună fonduri pentru secuii din Moldova și altor fanatici de naționalitatea lor ; în locul românilor perduți ne va transporta Roesler și alți scriitori de calibrul lui alți români din Bulgaria, Macedonia, Tessalia, Epir ..." ; urmează o spirituală caracterizare cu fină ironie și simț umoristic a felului de a fi al secuilor, Trans., VII, 1874, p. 151—153.

[16] În zonele de munte, fiind oieri transhumanți sau „pendulatori", care nu înseamnă însă nicidecum „nomazi".

[17] Kozma Ferenc (1884—1920), *A Székelyföld közgazdasági és közmivelési állapota* [Situația economică și culturală a Secuimii], Budapest, 1879, 472 p. ; p. 76 „a Székelyföldön élő o l á h o k a t két csoportba kell osztanunk, u.m. *belföldiekre* és *határszéliekre* vagy havasiakra ... A belföldiek tulnyomó nagy száma teljesen megmagyarosodtak és pedig sokkal határozottabb mértékben, mint a hunyadmegyei székelyek eloláhosodtak. Náluk az egy valláson kivül már misen emlékeztet fajukra, (p. 77) mert nyelvökön kivül nagy részök életmodját és ruházatját is egészen a székelyekéhez idomitotta, vegyes családot alkotott és rosznéven veszi, ha nem tartjuk tiszta és jó székelyeknek. Udvarhelymegyében ez kivételnélkül áll, ugy hogya ki Ujszékelyen, Alsóboldogfalván, Székely-Kereszturon, Fiátfalván, Rugonfalván Betfalván a két Kedében, Kis-és Nagy-Galambfalván, Kecseden, Bözödön, Agyagfalván, Udvarhelyen és a két Homorodvölgyének legtöbb falujábananép között megfordul, annak nyelvét, életmodját, viseletét vizsgálja, érzelmeit kutatja : mást mint tiszta székelységet találni egyáltalában nem fog.

BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

ma propunea ca greco-catolicii să fie pur și simplu înglobați în eparhia romano-catolică, iar ortodocșilor să li se confecționeze o eparhie . . . „evang.-ag". Soluția propusă pentru primii era chiar mai ingenioasă, expeditivă și ieftină decît va apărea peste trei decenii experiența cu „episcopia greco-catolică" de Hajdudorog. — Observațiile lui Kozma (ca și ale altora) despre „dispariția" românilor sînt reale și valabile numai considerînd un singur criteriu : idiomul vorbit de acei „românosecui", fără a ține seama de alte realități, ca antroponimele (multe românești ; cf. infra, 250, 248—249), confesiunea lor (românească, la foarte mulți) și la mulți conștiința sau măcar amintirea vagă că „au fost" români, căci numai și criterii ca „supărarea unora din ei dacă nu-i consideri buni secui" constituie tocmai o dovadă peremptorie pentru obîrșia lor românească.

O importantă contribuție de ordin general (ignorată pe nedrept de cei mai mulți) la problema amestecului etnic în Secuime aduce P. Hunfalvy în lucrarea polemică asupra obîrșiei secuilor [18] : demonstrînd între altele unitatea lingvistică între unguri și sécui, el trage concluzia că aceștia din urmă erau unguri avînd însă foarte multe amestecuri etnice, între care locul prim îl ocupă *slavii* (toponimie, lexic, chiar și antroponime ca *Boroszló, Karácson, Szovát*), deosebindu-se două pături (faze) : *a*) elementul vechi găsit de unguri în Pannonia și Dacia la venirea lor aici și pe care l-au asimilat, *b*) cel venit ulterior (ruși-ruteni, poloni etc.), care în Secuime s-a contopit cu secuii, dar în restul teritoriului (așa-numitul „a magyarok földjén") s-au amestecat mai mult cu valahii „sosiți mai tîrziu" [?]. O parte din secuimea actuală este deci cu siguranță de obîrșie slavă ; dar majoritatea ei neîndoielnic *ungurească*, dovadă că a putut să asimileze elemente eterogene, să le maghiarizeze (Hunfalvy, *A Székelyek . . .*, p. 47). *Pecenegii* (Bisseni) s-au secuizat : „neîndoielnic că o parte din secuii de azi sînt de origine pecenegi" (*Ibidem*, p. 49). *Cumani* erau puțini (*Ibidem*, p. 50). *Români* încă au fost asimilați între secui, cum arată exemplul de la *Oláhfalu* (Vlăhița), unde conviețuiau secuii și valahii ceea ce rezultă din documentul de la a. 1301 (Hunfalvy P. serie greșit „1501" ; SzOkl., I, p 30, despre „cnezul Ursul" [documentul nu este autentic]), românii au devenit „catolici, secui curați, harnici, capabili" (cum îi califică Orbán B.) ; peste tot unde au trecut la catolicism ori la reformați, românii s-au maghiarizat ori secuizat. La Bretcu, din 3 000 locuitori, 2/3 sînt secui, o treime români ortodocși ; dar și în cele 2/3 există cu siguranță mulți secui ai căror înaintași fiind români și trecînd la catolicism s-au secuizat. „În general considerăm neîndoielnic faptul că între secuii de azi o parte este de obîrșie românească" [19]. Secuimea în ansamblu s-a format din populații de origine variată („különböző eredetű népekből alakult meg") : majoritatea unguri [adică : zakuli, zekuli, secui], slavi, pecenegi, valahi. Atare varietate de neamuri a fost însă transformată în unguri din punct de vedere politic național, iar din cel social și politic în secui prin efectul nivelator al vremii [20]. Cu intuiția justă și curaj de istoric-etnolog întrezărea și formula Hunfalvy P. o realitate (pe care însă nu o cunoștea în detalii, lipsindu-i documentarea, în special antroponimele și date despre confesiunile românești în Secuime) : amestecul etnic din care s-a alcătuit „blocul secuiesc", omogen numai în aparență din punct de vedere lingvistic și organizatoric.

În a doua jumătate a veacului al XIX-lea, fenomenul secuizării — în plină desfășurare, de notorietate generală — a fost semnalat adesea și de călători străini, ca scriitorul-etnograf R. Bergner [21],

Pedig nevezett községek s még nagyon sok a megyében *Lenkněl* mind székely és oláh lakos ággal vannak bejegyezve. Igy van ez Háromszék és Csikmegye s Maros (Torda) megy számtalan községeinél, hol ma már nevetségessé vaik az ember, ha egy Vargyas, Felsö Rákos, Nagy Ajta, Bölön, SepsiSzt-György, Szent-Iván, Felső-és Alsó-Csernáton, a két Doboly, Barátos s a többiben oláh nemzetiségű lakosság után tudakozódik. Vannak megint helyek, hol az átalakulás napjainkban is folyik, pl. Zágonban egy egész külön falurész, a pataknak az erdőbennyuló partjain mind oláhság, de már beszél magyarul, vegyes házasságot köt a vannak a faluban teljesen magyarosultak számosan. Ugy hogy ténylege körülmények alapján a Keleti (Károly, *Hazánk és népe*) által 47 776 lélekre számitott székelyföldi oláhoknak alig lesz lehetséges 1/3 részénél többet feltalálni . . .". Aceste pasaje din cartea lui Kozma F. au fost citate cu traducere în GazOd., 1937, nr 222, 18 III, p. 3, nr 223, p. 11.

[18] Hunfalvy Pál, *A székelyek. Fekelet a székelyek scytha-hun eredetüségére* [Secuii. Răspuns (lui dr. Nagy János) în chestiunea despre obîrșiile scytho-hunice ale secuilor], Budapest, 1880, 79 p. — Paul Hunfalvy (1810—1891), eminent erudit filolog-lingvist (specialist în limbile fino-ugrice și turcești) și istoriograf maghiar de obîrșie germană (Hundsdörfer), ingenios exeget, virtuos scriitor polemist ; s-a ocupat intens de istoria limbii și a poporului român (cf. în special monografiile sale : *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien—Teschen, 1883, 365 p. ; *Az Oláhok története* [Istoria valahilor, postumă, nedeterminată, publicată de L. Réthy], Budapest, 1894, I—II 543 și 553 p.], susținînd peste tot nu numai cu artă și abilitate, dar mai ales cu violență de fanatic teza roeslerieană despre imigrația românilor la stînga Dunării în veacurile XI—XIII, idee care la Hunfalvy a luat formele unei obsesii morbide, a unui coșmar ce-l ducea în chip firesc și necesar la aserțiuni și acrobații fanteziste.

[19] „. . . a másik kétharmadában bizonyosan sok székely van, kinek elödjei oláhok lévén s katholikusokká változván elszékelyesedtek. — Általában kétségtelennek tartjuk, hogy a mai *székelységnek valamelyik része oláh* eredetü", Hunfalvy, *A székelyek*, p. 51.

[20] „A sokféle eredetü lakosság azonban nemzetileg magyarrá, társadalmilag és politikailag székelylyé vált az időnek összesimitó hatása által", *ibid.*, p. 52.

[21] Rudolf Bergner (1860—1899), etnograf și talentat publicist german, turist prin Transilvania și România, despre care a scris : *Siebenbürgen. Eine Darstellung des Landes und der Leute*, Leipzig, 1884, 410 p. ; *Rumänien. Eine Daestellung des Landes und der Leute*, Breslau, 1887, 412 p. ; *Zur Topographie und Ethnographie Siebenbürgens*, în *Ausland*, 1892, 13 p.

BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

în cartea despre Transilvania, care observă la Gheorgheni: satul fruntaş românesc Voşlobeni cu locuitori care îşi păstrează limba, portul şi confesiunea, dar vorbesc şi ungureşte (prima etapă, a bilingvismului), fiind împrejmuiţi de o puternică masă etnică secuiască. Alta este situaţia la Joseni (Alfalu), unde românii şi-au uitat limba păstrîndu-şi numai confesiunea. După Şematismul din a. 1880, autorul dă în protopopiatul Giurgeului (Gheorgheni) 14 968 greco-catolici în 15 parohii, la Odorheiu 2 685 în 8 parohii, iar în Treiscaune 3 880, plus 15 000 ortodocşi; numărul românilor (de confesiune orientală, izolaţi este evaluat la 36 000 [ceea ce nu corespunde realităţii, cf. supra, p. 55 — 73]. Acţiunea de maghiarizare forţată a acestor grupuri izolate a fost urmată de reacţiunea românească spre a salva naţionalitatea prin biserici şi şcoli româneşti [22].

Presa românească din Transilvania vorbea de „Românii din Treiscaune" (*Gazeta Transilvaniei*, Braşov, 1893, nr 98 şi 99, din 5 şi 6 V), cu satele româneşti unde mai sînt români şi satele din care ei „au dispărut", mai ales cele din centrul comitatului, iar în monografia despre sudul şi estul Transilvaniei, *Ţara noastră. Descrierea părţilor Ardealului de la Mureş spre miazăzi şi Valea Mureşului*, Sibiu, 1894, S. M o l d o v a n u [23] dă unele indicaţii de ordin general asupra secuizării românilor din zonele Treiscaune şi Ciuc: „în Treiscaune românii sunt în minoritate. O parte din aceştia, copleşiţi de mulţimea secuilor, sunt secuizaţi, pe cînd altă parte şi-au păstrat neatinsă întru toate naţionalitatea. Românii de prin satele aşezate la poalele munţilor de la graniţă începînd de la Poiana Sărată pînă la Budila, anume cei din comunele Poiana Sărată, Breţcu, Mărtănuş, Ojdula, Zăbala, Covasna, Zagon, Boroşneu Mic, Buzaiele, Dobîrlău,

[22] R. Bergner, *Siebenbüroen*, p. 401—402 „... Vaslab eine ansehnliche rumänische Niederlassung. Die Leute haben ihre Tracht und ihre Religion beibehalten; doch verstehen sie ausserdem auch magyarisch, da sie von einer mächtigen Szeklerbevölkerung umgeben sind. Anders die Bewohner von Alfalu [Joseni], diese haben ihre Sprache verloren und nur die Religion gerettet. Auf dem als Szeklerboden bezeichneten Areal finden wir nicht weniger als drei griechisch-katholische Dekanate und zwar umfasste laut Schematismus der Erzdiocese von Alba Iulia 1880 das von Gyergyó 14 896 Seele und 15 Pfarreien, das von Udvarhely 2 685 Seelen in 8 Pfarreien und das von Háromszék [Treiscaune] 3 880 Seelen. Da nun aber noch 15 000 zum Erzbisthum Hermannstadt gehörige Griechisch-orthodoxe im Szeklerland leben, so kann man die Zahl der von ihren Landsleuleuten abgesonderten Rumänen auf 36.000 Köpfe veranschlagen. Seitdem magyarischerseits die Entnationalisierung dieser isolierten Gruppe selbst mit gewaltsamen Mitteln versucht worden ist und seitdem der frühere Plan, die magyarische Sprache in die rumänischen Kirchen einzuführen, sowohl in der Presse als im Reichstag mit Ungestüm besprochen wird, unterlassen es die Rumänen nicht, die drohende Gefahr von ihren Stammesgenossen energisch abzuwehren. Es werden Kirchen und Schulen gebaut, Pfarrer dotiert, rumänische Schulbücher vertheilt und rumänische, hoffnungsvolle Jünglinge unterstützt".

[23] Silvestru Moldovanu (1861—1913), profesor de gimnaziu, eminent publicist, ziarist la Braşov.

Marcoş, Teliu şi Budila şi-au păstrat limba, obiceiurile şi portul românesc, fiind în contact cu România, parte ca oieri. Portul lor este cu mici variaţiuni cel moţănesc (Săcele), păstrîndu-şi cei mai bătrîni şi c h i c a (păr lung, rotunjit pe la frunte). Asemenea şi-au păstrat naţionalitatea românii din jurul Vălcelelor, precum şi cei din Vălcele, Arpătac, Hăghig, Arini etc. Secuizaţi sunt românii aflători în comunele din lăuntrul, din partea apuseană şi de miazănoapte a Treiscaunelor, care şi-au pierdut aproape tot ce e românesc: obiceiurile româneşti, portul şi odorul cel mai scump al unui popor, limba; numai religiunea strămoşească şi-au păstrat-o şi prin aceasta conştiinţa că sunt români, ceea ce ei o exprimă zicînd că se ţin de l e g e a r o m â n e a s c ă. Aceştia afară de religiune, n-au nimic comun cu românii mărginaşi din Treiscaune; preoţii în biserică afară de slujba dumnezească, sunt siliţi să se folosească de limba ungurească, ei predică ungureşte, ca să poată fi înţeleşi şi chiar şi în puţinele şcoale confesionale româneşti, ce le mai au, se foloseşte mai mult limba ungurească. Frumosul port românesc aici a dispărut cu totul; bărbaţii poartă cisme mari, mai rar şi opinci, cioareci de coloare albă-gălbuie, rocuri scurte, întunecate şi pălărie mică, întocmai ca secuii. Femeile poartă, ca şi secuiencele, rochii secuieşti, rocuri (laibere) şi în cap năfrămi de obiceiu de coloare mai întunecată, lipsind varietatea admirabilă de colori, cari aşezate cu gust şi simetrie, fac atît de încîntătoare porturile româneşti" (*Ţara noastră*, p. 262—3 = *Ardealul*, I, 1911, p. 154—5). „În Ciuc şi Giurgeu majoritatea locuitorilor o formează secuii. Iicicolea sunt armeni, precum în Szépviz (Frumoasa), în S. Miclăuş (Gheorgheni) etc. cari se ocupă mai cu seamă cu comerciul. Se află apoi, cu deosebire în Giurgeu, şi români în număr considerabil. O parte din aceştia şi-au pierdut limba şi datinile române, fiind cotropiţi de mulţimea secuilor. Astfel sunt românii din Cason şi Ciuc. Numărul lor este mic; mai mulţi se află în satele Casonul Mare, Ciuc S. Georgiu, Ciuc Lázárfalva, în pasul Ghimeşului: în satele Ghimeş şi Făget, apoi în Ciucul superior: în Ciuc S. Dominic, Szépviz etc. Aproape toţi aceştia şi-au pierdut limba şi datinele româneşti şi numai religiunea îi deosebeşte de secui. Românii din pasul Ghimeş însă şi-au păstrat pînă acum portul românesc, portul ce-l au românii din Giurgeu, care sunt în număr considerabil şi numai în cîteva sate sunt maghiarizaţi, cei mai mulţi însă îşi au limba şi tot avutul lor naţional neatins de influenţa streinismului. În Giurgeu sunt 12 comune mari cu locuitori români. În două, Joseni (Alfalău) şi Gheorgheni (S. Miclăuş), românii şi-au pierdut naţionalitatea; înainte de 1848 românii de aici vorbeau româneşte şi aveau port şi datini româneşti. Generaţia mai tînără însă, încuscrindu-se cu secuii, a părăsit limba şi datinele strămoşeşti, adoptînd pe cele ale secuilor. În cele-

BDD-B457-02 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

lalte 10 comune se află români nemaghiarizați. Astfel sunt comunele Vaslab, Varviz și Sarmaș pe platoul Giurgeului, pe țărmul Mureșului, apoi spre pasul Bicazului comunele Dămuc, Bicaz, Valea Jidanului și Teleac și în fine Bistricioara și în pasul Tulgheș comunele Bilbor, Corbu și Tulgheș" (*Țara noastră*, p. 295—6 = *Ardealul*, II, p. 11—12). În trecere spre Moldova, filologul G. Weigand (Lipsca) era informat în aceeași zonă că din vreo 30 000 de români în comitatul Treiscaune, 5 000 erau maghiarizați, păstrînd însă ferm confesiunea ortodoxă împreună cu denumirea etnică „oláh", fără a mai vorbi deloc româna [24].

Cum s-a spus și repetat adesea, observatorii ca și statisticile maghiare țineau seamă în primul rînd, dacă nu aproape exclusiv de idiomul vorbit, după care considerau și consemnau că unguri pe toți maghiarofonii (majoritatea uitaseră parțial sau total limba română). Dar la „secuii = români (olahi)" determinarea adevăratei obîrșii etnice trebuie făcută și după alte criterii, între care principalul (în cazurile unde n-a fost schimbată, abandonată) este apartenența c o n f e s i o n a l ă, religia orientală (ortodoxă) fiind adoptată de toți românii din Transilvania (în cele două versiuni: „uniți" greco-catolici și „nonuniți" ortodocși). Este un fapt istoric îndeobște cunoscut că religia greacă (orientală) nu a fost adoptată niciodată de unguri ori de secui (adică de populația inițial maghiarofonă a Transilvaniei), fiind aici numai o „erezie tolerată", cum prevedeau dispozițiile constituției ardelene [25]. În consecință este și era evident pentru toată lumea că, în Secuime, ca și în restul Transilvaniei, cei de confesiune greacă (ort., gr-cat.) erau toți români [26]. Acest factor — criteriu documentar-istoric — a fost relevat și aplicat în oarecare măsură de către eminentul publicist și statistician de la Budapesta, Paul Balogh, în analiza sumară a datelor statistice brute indicînd „naționalitatea" populațiilor Ungariei după idiomul vorbit, comparate cu „coloana confesiunilor" și cu unele indicații mai vechi (cele date de Lenk). Chiar numai din considerarea mecanică a acestor date sau informații incomplete, respectiv denaturate (reduse mult sub real), Balogh constată cu evidență procesul maghiarizării în Secuime, — fapt care nu a fost relevat în suficientă măsură de către cercetătorii din țara noastră [27]; astfel, de ex. „cu o jumătate de veac în urmă aici (în Ciuc) în 12 localități apărea o puternică minoritate românească, dar de atunci aceasta a dispărut. Numai în alte două localități cu minorități greco-catolice și în unele sate au rămas urme puternice; majoritatea sînt de 'religie românească' în sate *curat ungurești*; Tomești, Ciceu, Șoimeni, Lăzărești. Aceștia — credem — sînt cu toții elemente de origine românească maghiarizate" [28]; „înainte cu o jumătate de veac Estelnic încă era în majoritate românesc și de la Poian pînă la Ojdula peste tot erau puternice minorități românești. Dar acest neam de oameni, în terenul secuiesc de la Kézdi [Tîrgu Secuiesc] n-a putut să prindă rădăcini, Estelnic azi este sat curat unguresc ..." [29]; „numai ici-colo există urme de români greco-catolici maghiarizați" [30]; „Micfalău este sat curat unguresc, dar majoritatea după confesiune este ortodoxă; în Dobolii de Jos majoritatea sînt unguri, dar majoritatea confesională este ortodoxă" [31]; Bicsad, Belin, Aita Mare și Mijlocie, Aita Seacă, Valea Zălănului și Bățanii Mari „au puternice minorități de confesiune ortodoxă și greco-catolică, dar abia dacă există cîte unul care să vorbească limba română. În Ardeal, neamul secuiesc nu

[24] Gustav Weigand, *IX. Bericht des Instituts für rumänische Speache* zu Leipzig, 1902, p. 138—139 „... die ehemalig rumänischen Gemeinden und die versprengten rumänischen Kolonien sich nicht halten. Kökös [Chichiș], Al-Dobolу [Dobolii de Jos] und Markus [Mărcuș] waren ehemals ganz rumänisch, jetzt sind sie ganz magyarisiert ... In Haromszék [Treiscaune] sollen 120 000 Magyaren und 30 000 Rumänen wohnen; von letzteren sind aber 5 000 magyarisiert, sie halten aber an der orthodoxen Religion fest und bekennen sich auch als Oláh, wiewohl sie auch die Sprache aufgegeben haben".

[25] „Secta valahilor și a grecilor va fi tolerată după bunăvoința domnitorului și a staturilor ardelene: usque ad beneplacitum principum ac regnicolarum", *Approbatae Constit.*, I, I, art. 2—3 (citat în RevTr., I, p. 288); „recipierte oder tolerierte Religionen" K. G. Windisch, *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, Pressburg (Bratislava), 1790, p. 54—56 etc.

[26] De ex. Benkő, MarSz., p. 29 „a görög egyesültek és nem egyesültek elvitathatatlanul oláhok"; adică „secuii de confesiune greacă ex offo nu se considerau secui", cum foarte corect observă un gazetar secui („ismeretes körülmény az nálunk, hogy a görög vallást követő székelyek ex offo nem tartják magukat székelyeknek" SzF., 1883, nr 15, 22 II), în legătură cu inițiativa unui grup de „secui" din Tușnad (Ciuc) de a trece la „religia greacă", după expresia ziaristului, — intenție care de fapt nu era decît încercarea unor români secuizați de a reveni la vechea lor credință, lucru pe care nu putea ori nu voia să-l spună ziaristului speriat de faptul că asemenea „schimbare de religie ar fi o foarte grea lovitură pentru națiа noastră (secuiască)". Despre persecuțiile la care au fost supuse confesiunile românești, cf. de ex. RevTeol., 1928, p. 69—82.

[27] Rezultatele statisticii comparative a lui Balogh, relevate numai în cifre globale fără observații sau completări de amănunt din partea cercetătorilor români (de ex. Sec Rom., p. 125), sînt: Ciuc (jud.) 18, Treiscaune 60, Odorheiu 55, Mureș 59 sate ce s-au deznaționalizat în cursul veacului al XIX-lea.

[28] Balogh, NfMgy., p. 641 „félszáz év előtt itt 12 helységben erős román kisebbeség mutatkozott, de azota eltüntek. Csak más kás két helységben s egyes székely faluk *g. kath.* kisebbségeiben maradt kevés nyomuk, a legtöbben vallják az «oláh hitet» a következő *tiszta magyar* falukban... Ezek — azt hiszük — mind megmagyarosodott román eredetű elemek".

[29] NfMgy., p. 644 „félszáz év előtt e vonalon Esztelnek is fajtatöbbségre román falu volt s Kézdi Polyántól Oszdoláig mindenütt mutatkoztak erős román minoritások. De e fajnép a Kézdi székely talajban nem verhetett gyökeret. Esztelnek ma tiszta magyar község s környékén a beszivárgott romanokra csak a magyar elem g.kath. és kel. gör. vallása töredékei emlékesztetnek".

[30] NfMgy., p. 645 „... csak itt-ott van megmagyarodott g.kath. románok nyoma".

[31] NfMgy., p. 648 „Mikóujfalu tiszta magyar helység, — de felekezeti többsége kel-gör. [cf. despre Micfalău, cap. IV, n. 44]; Al-Dobolyban a fajtöbbség magyar s a feleketeti többség kel-gör.".

BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

s-a alăturat bisericii ortodoxe, legile ardelene n-au acceptat niciodată aceste confesiuni. Ungurii ortodocși din Secuime vor fi deci români maghiarizați" [32]. „Vlăhița și Căpîlnița au fost inițial așezări românești și azi sunt curat ungurești: românii s-au mutat [?] ori s-au integrat, — ca și alte minorități românești menționate de Lenk..." [33]. Criteriile și rezultatele — chiar unilaterale, lacunare, cît și cum puteau să fie la un statistician ungur, ca atare în chip firesc agent al politicii oficiale maghiare, sînt totuși valabile, utile în linii mari, dar oricum rămîn parțiale (lipsa criteriilor diferențiate, ca acele oferite de antroponimie, de documente, date arheologice etc.), iar din punct de vedere istoric nu sînt deloc satisfăcătoare; în locurile unde populația românească fusese trecută de voie ori cu forța la confesiunea ungurească (reformată, calvină, romano-catolică, unitariană), acolo evident că după acest criteriu „nu se mai găsesc și nu au existat români". Dar cei care se consideră și se declară „oláhok" nu pot fi decît (foști) români, cum a relevat toată lumea, de ex. un publicist român la începutul veacului al XX-lea: „diferența între socoteala oficială (recensămîntul cu 40 857 român[ș] în Odorheiu, Ciuc și Treiscaune) și socoteala noastră (53 859) provine de acolo că în statistica oficială românii care nu știu românește nu se numără între români, pe cînd noi îi considerăm ca fiind tot de ai noștri, precum se consideră chiar ei înșiși, legați de corpul națiunii prin rit, obiceiuri, tradițiuni și conștiința națională. 'Dați-mi voie—zicea odată un român din Dobolii Inferior (jud. Covasna) — să-mi exprim sentimentele românești în limba maghiară' [34]. Românii trăind amestecați cu secuii și totuși avînd sentimente românești este un fenomen destul de curios — dar este realitate (asemenea unor români din Sătmar necunoscători a idiomului național...)" [35].

[32] NfMgy., p. 648 „...mindezekben vannak erős kel.gör. és gör.kath. vallású kisebbségek, holott román ajkú fajnép alig fordulelő bennők. Erdélyben a székely fajnép nem csatlkozott az orthodox egyházakhoz, erdélyi törvény ezeket soha nem reczipiálta. Aza orthodoxiához tartozó székelyföldi magyarok tehát megmagyarosodott románok lesznek".

[33] NfMgy., p. 652 „a két Oláhfalu—mint neve mutatja—eredetileg román telep volt s ma tiszta magyar: a románok elköltöztek [?] vagy beolvadtak. Ez lehetett sorsa a román kisebbségnek is, a miket Lenk altábornagy 22 magyar helységben talált s azota elenyésztek; gyenge nyomokat a g.kath. és kel. gör. vallásu székely töredékekben véljük láthatni ...".

[34] La fel ca mulți alți țărani români secuizați în situații identice, de ex. moș Ștefan Vasi (Cașaș < Căsariu) din Merești (Odorheiu-Harghita), care nu știa nici un cuvînt românesc, în a. 1935 (GlasR., 1935, nr 159, p. 7, 172, p. 2 etc.).

[35] Augustin Paul (Delaletca), *Între Someș și Prut*, București, 1905, p. 105. — Originar din Letca (jud. Sălaj), A. Paul (1866—1921) a studiat filosofia și teologia la Budapesta și Graz; a fost profesor de limba germană la liceele din Focșani, Bîrlad, Brăila, Bacău (1893—1901), redactor la *Gazeta Transilvanici* (1901—1907), interpret al Consulatului român la Budapesta (1907—1916), consul al României la Stockholm (1916—1919); era un eminent publicist și diplomat poliglot. *Acta Musei Porolissensis*, Zălau, VIII, 1984, p. 615—642 (St. Mîndruț).

Viguros începînd mai ales de la mijlocul veacului al XIX-lea, prozelitismul între românii Secuimii cunoștea uneori și recesiuni cu reacția elementului românesc trezit, unele reveniri, ca de ex. la Odorheiu acei „români deveniți maghiari care se întorceau la naționalitatea originară" sub influența acțiunii conștiente și perseverente a românului Ioan Florianu (Florián János), președintele tribunalului Odorheiu [36], ori a unor modești intelectuali ai satelor, învățători și preoți formați în școlile din Sibiu și Blaj [37]. Dar asemenea excepții rare, sporadice, lipsite de continuitate și de conducere centralizată, lipsă determinată de neputința politică și economică, de indiferența ori incapacitatea cercurilor conducătoare românești, erau limitate, departe de a putea zăgăzui ori întoarce cursul lucrurilor, adică acea acțiune susținută cu vigoare și perseverență de statul și bisericile ungurești.

Amestecul social-etnic, de dată străveche, de mari proporții și de lungă durată, este principalul aspect al structurii populației în Secuime, a acestui conglomerat de „națiuni" contopite în grupul secuiesc maghiarofon. La începutul veacului al XX-lea fenomenul deznaționalizării românilor era foarte avansat, aproape încheiat în multe localități, — dar vestigiile documentare ale românimii în declin (cel puțin cele arheologice) erau vizibile peste tot, descrise (după A. Paul) de un istoriograf maghiar: „... acei ungurizați din punct de vedere al limbii și în bună parte ca religie se consideră încă mereu români. Cărți și însemnări bisericești, biserici dărăpănate și rămase fără nici unul sau cu puțini șovăielnici credincioși, cimitire părăsite cu cruci de lemn putrezite și amintirile oamenilor mai stau mărturii ale trecutului românesc. Integrarea decurge încet, dar sigur, asemenea cursului liniștit al apei care surpă malul ..." [38]. Dispăreau localurile

[36] *Ellenzék* (ziar), Cluj, 1882, nr 272, 28 XI, p. 3; nr 273, 29 XI, p. 3 „Florián-Florianu János udvarhelyi törvényszéki elnök — románokkal árasztotta el a törvényszéket, román tanitót vitett Udvarhelyre, ö épitteti a templomkeritést, az Albina pénzeit ö helyezi el, magyarokká lett románok térnek vissza eredeti nemzetiségükre s birói állomásra kandidáltatta Velicanu urat, a kinek egyik fiát Horának, a másik fiát Kloskanak hivják" (Román világ Sz. Udvarhelyen).

[37] Dar cf. Ellenzék, 1895, nr 32, 8 II, p. 1 articolul „Oláhosodike a Székelyföld [Se românizează Secuimea]?", preoții ortodocși și gr.-cat. vorbesc perfect ungurește (cum învățaseră în sat, la părinți), învățînd românește abia la Blaj și Sibiu; „aztán milyen hazafias érzelmüek. Csak hallani kell öket s bizonyosok lehetünk hogy egy-két nemzedék után hire sem lesz a Székelyföldön az oláhoknak, mert teljesen elmagyarositják az ilyen hazafias papok ...".

[38] „A kilencvenes évekből ismerjük egy háromszéki Astra közgyülés érdekes és ranulságos laírását (A. Paul, p. 99—110). Ebből megismerhetjük az ottani románság viszonyát a székelységhez, hajlamát az elszékelyesedésre, értetlenségét az elfelejtett tomán nyelv és hagyomány iránt, épencsak a régi valláshoz, vagy ahhoz sem ragasz-

BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

de cult, se dezagregau comunităţile confesionale, era uitată limba românească; dar conştiinţa obîrşiei şi puternica legătură instinctivă cu „legea" românească persistau prin generaţii; ceea ce pare a se fi păstrat cu mai multă tenacitate erau manifestările religioase, practicile de cult, ataşamentul bătrînilor la slujbele şi ceremoniile vechi de rit grecesc [39]. De fapt, cum s-a remarcat de acelaşi erudit maghiar, procesul deznaţionalizării şi amestecului a fost în Secuime îndelungat, continuu, prea puţin tulburat de rezistenţe ori reacţiuni din partea victimelor (ca acele de la Odorheiu, supra, p. 90); era adică „o luptă liniştită avînd ca urmare contopirea înceată, neobservată, a românimii între secui" [40]. Elementul popular-rustic românesc era continuu resorbit (cel puţin pe plan lingvistic şi cultural) de „naţiunea dominantă" maghiarofonă, care fusese iniţial (la ocuparea teritoriului şi încă prin veacurile XIV—XV) desigur o minoritate, „mănunchiul de secui (maroknyi székelység)" cum spunea un scriitor ungur [41]; evident, în cadrul statului feudal maghiar, totul în sens unic mergea „categoric în favorul elementului unguresc" [42], spre a se încheia în acea situaţie etnic-demografică şi biologică ce nu poate fi observată corect la prima vedere, cum s-ar zice „cu ochiul liber", ci numai prin studiul istoric adîncit, bine documentat, obiectiv. Este procesul de simbioză îndelungată şi amestecul social-etnic secuiesc, întrezărit just de un erudit austriac la a. 1857: „iniţial erau numai două clase, cavalerii (lófők), probabil unguri [adică: secui, zakuli; supra, p. 89] şi pedestraşii (gyalogosok), probabil o amestecătură de locuitori nemaghiari: vlahi, slavi, pecenegi ş.a., care s-au maghiarizat treptat" [43] şi la 1880 de P. Hunfalvy (supra, p. 84). Pe bună dreptate relevă cu o jumătate de veac în urmă N. Iorga „... secuii din Carpaţi în mare parte vechi români deznaţionalizaţi cum o arată portul, felul de a-şi construi casele şi de a munci pămîntul ..." [44], iar apoi „cu un număr de unguri la început, Secuimea s-a făcut din pierduţii neamului nostru" [45], căci „aşa de mult am dat, ca element uman secuilor, încît azi populaţia secuiască este în marea ei majoritate de origine românească" [46]. Asemenea aserţiuni nu sînt cîtuşi de puţin produsul unor excese „patriotice" sau romantice şi înseamnă numai relevarea (adevărat, încă fără o demonstraţie documentată, cifrică, în prealabil, dar justificată în linii generale de constatările unei lungi serii de respectabili eruditi, ca Benkő K., Kozma F., Hunfalvy P., S. Moldovanu, Balogh P., Aug. Paul ş.a.) a importanţei ce azi rezultă a fi fost mult mai mare decît se credea înainte de a. 1918 (v. infra, p. 80—84), avută de componenta (un fel de „adstrat") în populaţia rustică românească deznaţionalizată şi integrată în comunitatea secuiască maghiarofonă: este ultimul şi cel mai important element etnic asimilat (masiv poate chiar începînd din veacul al XV-lea) şi care a lăsat numeroase şi puternice resturi în idiomul şi mai ales în antroponimia Secuimii. Dar stabilirea şi sublinierea unei asemenea realităţi istorice pe cale documentară (nu numai prin „logica" istorică ori etno-geografică nu înseamnă nicidecum o încercare de a se acredita ideea că „secuii sînt de origine românească", ceea ce ar fi o inepţie ridicolă ce nu merită nici măcar să fie discutată, — aserţiune pe care însă (cu evidentă rea-credinţă) unii eruditi şi publicişti [47] au încercat să o atribuie istoricilor şi geografilor-etnologi români. Ar fi inutil şi deplasat a zăbovi insistînd asupra unui asemenea lucru simplu şi evident, îndeobşte admis: „înrudirea secuilor cu valahii

kodva. Ugyanakkor valami primitiv ragaszkodásról is értesülünk, amellyel a nyelvileg és jórészt vallásilag is teljesen elmagyarosodott még mindig az oláhokhoz tartozónak nevezik magukat. A román multnak egyházi könyvek, feljegyzések, omladozó és hivek nélkül vagy kevés lézenkő hivővel maradt templomok, korhadozó fakeresztű elhagyott temetők és az emeberek emlékezete a tanui. A beolvadás lassú biztonsággal folyik, ahogy a csendesvizű folyó alámossa a partot...", ErdÉvk., 1940—1941 (1942), p. 254 (Tóth Z. I.).

[39] Un singur exemplu de acest fel din cîteva sute citäm aici: satul Ozun (jud Covasna), cu cimitir avînd cruci cu text românesc şi ortografie maghiară; mulţi „secui" îşi recunosc obîrşia românească. În unele cazuri, mortul este prohodit de reformaţi întîi, apoi de preotul român adus chiar şi din localităţi mai îndepărtate. În caz de boală gravă se recurge la slujba făcută de preotul român (inform. prof. At. Popa, Cluj).

[40] „... a csendes harc következménye a román elem lassú, észrevétlen beolvadása a székelységbe anélkül, hogy azt lényegesen átszínezni képes lett volna ... Nagy általánosságban mégis csendben folyt a székely-román faji harc, alig észrevehetően, de határozottan a magyar elem javára" (ErdÉvk., 1940—1941, p. 252; Tóth I. Z.); „românii din Secuime—primul strat de populaţie în această parte—au suferit o deznaţionalizare continuă, care s-a făcut mai ales de-a lungul drumurilor militare, unde îngrămădirea coloniştilor unguri a fost mai puternică în vederea apărării statului" (BulGeogr., XLI, 1922, p. 117, V. Mihăilescu).

[41] Citat în GazOd., 1937, nr 219, 20 II, p. 1.

[42] ErdÉvk., 1940—1941, p. 252 (supra, nota 40).

[43] K. F. Czoernig, *Ethnographie der oesterreichischen Monarchie*, II, Viena, 1857, p. 99: Siculi, în trei clase (Siculi trium generum) prîmores (főnépek, elsők), primipili (lófők, lovasok, călăreţii) şi pyxidarii, plebei (gyalogosok, pedestraşi). „Ursprünglich waren zwar nur zwei Standesabtheilungen: Reiter (lófők), vermutlich Ungern, und Fußgänger (gyalogosok), wahrscheinlich ein Gemische verschiedener nicht ungrischer Einwohner: Wlachen, Slaven, Petschenegen u.a., die sich allmälig magyarisierten".

[44] N. Iorga, *La question roumaine en Autriche et en Hongrie*, Bucureşti, 1915, p. 30, — fără să aducă dovezile necesare, pe care nici nu putea să le aibă la îndemînă în măsura cunoscută azi, dar nici măcar nu utilizà bibliografia maghiară (supra, p. 80—84, 89—90); cf. Szádeczky, *op. cit.* [nota 48], p. 267.

[45] *Astra*, 1926, nr 1, 1 XII, p. 1 etc. (N. Iorga).

[46] ObsSEc., V, 1935, nr 2—4, p. 86 (A. Gociman).

[47] De ex. B. Hóman, UgJB., II, p. 25 „der ungarfeindliche rumänische Historiker Iorga möchte in den Szeklern sogar magyarisierte Walachen entdecken"; Szádeczky (infra); un Siculus, în EmlSzM., p. 643—645 (infra, cap. IV, 48) „... pedig ha a székelység román eredetű volna ..."; Tóth, ErdM., 1942, p. 530.

BDD-B457-02 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

este o legendă" [48]. Legendă de care pe bună dreptate poate să fie indignat oricine, nu numai un istoriograf şovin şi mistificator ca Szádeczky K.L.

Prin nişte banalităţi, invective vulgare şi insulte la adresa românilor şi a istoricilor, generalizînd în pripă cîteva infracţiuni ale unor indivizi în epoca feudală („falsuri", „minciuni", „perfidie", furturi etc. [cf. însă observaţiile juste şi rectificările în ce priveşte asemenea fapte constatate la unii români şi unguri, iobagi şi „nobili" deopotrivă, în epoca feudală, mai ales în veacul al XIV-lea : RoumTr., p. 93—101 „moravuri balcanice sau etică feudală"]), autorul credea că poate să escamoteze realitatea faptelor, esenţa problemei : deznaţionalizarea masivă a românilor în Secuime, — observînd însă pe bună dreptate că acest fenomen nu a fost demonstrat nici de Iorga, nici de fraţii Enescu (1915) ; dar dacă atare demonstraţie n-a fost făcută de Iorga şi Enescu, nu înseamnă că ea nu există. Este aici evident o răstălmăcire (falsă interpretare) a realităţii social-etnice pusă în lumină de cercetarea românească mai ales în deceniile 3—4 ale veacului al XX-lea, adică din puternicul amestec al elementului popular românesc integrat în cadrul etnic-lingvistic maghiaro-siculic. Una este fenomenul a m e s t e c u l u i social-etnic (secui + români asimilaţi, deznaţionalizaţi), alta o b î r ş i a etno-lingvistică propriu-zisă (total diferită) a fiecăreia din aceste grupe naţionale, care s-au contopit în defavorul celei de-a doua, scăzută şi pierdută sub raport naţional şi cultural-lingvistic în „naţiunea siculică" ungarofonă. Înainte de componenta românească (a cărei integrare a durat, se pare, mai mult decît alte amestecuri, anterioare, putînd fi constatată documentar în veacurile XVI—XX), în „naţiunea secuilor" au fost asimilate

[48] Szádeczky, K. L., *A székelyek oláh rokonságának meséje* [Povestea despre neamul valahic al secuilor], în *Emlékkönyv Csengery János*, Szeged, 1926, p. 265—285 : într-o viziune romantic-patriotică, dar cam şcolărească, aruncind toate ponoasele şi păcatele pe ţărănimea românească, bătrînul Szádeczky vrea să încarce cu virtuţi şi trăsături eroice pe secui ; uită însă de pasaje ca acele din Marci Chron. Hungar., p. 436, 456 „Bisseni (pecenegii) atque Siculi vilissimi ; Bisseni vero pessimi et Siculi vilissimi omnes pariter fugiernut sicut oves a lupis ..." etc. (citate în SzMÉrt., III, p. 225 ; UgJB., XXII, p. 132—133) ; ori ale lui Zamosius din veacul XVI/XVII nu numai „Siculi dura, et agrestis gens", ci „barbari, ferae bestiae, latrones" etc. în legătură cu asasinarea lui Andrei Báthory, MonHHist., XXVIII, p. 353, 358, 360, 361 ; ori de popularul „székely góbé" ş.a. Szádeczky K. L. scoate concluzia că „secui nu pot fi români", avînd alte... trăsături şi fel de viaţă. Acestea însă nu sînt argumente ştiinţifice, iar fenomenul maghiarizării prin limbă, religie şi conştiinţă etnic-socială a grupelor de români (pe care Szádeczky nu o admite în ruptul capului, n-o aminteşte cu niciun cuvînt) nu are a face cu acele trăsături bune sau rele, reale sau fictive atribuite de istoriograf celor două grupe etnice şi lingvistice. Evident că românii şi secuii nu aveau nici un fel de „înrudire" genetică, ori lingvistică, precum încercă la 1926 să prezinte contorsionat lucrurile veteranul Szádeczky, ci erau a m e s t e c a ţ i şi apoi contopiţi (începînd din sec. XV—XVII) în teritoriul „scaunelor" secuieşti dintre Mureş şi Harghita-Carpaţi.

şi alte grupe etnice ori elemente izolate pătrunse ori rămase în „Terra Siculorum" : slavi, pecenegi, cumani, puţini saşi etc., a căror prezenţă şi „dispariţie" este atestată de toponimie şi probabil de unele antroponime ce pot să fi fost slavo-române ori numai slave, respectiv pecenego-cumane (*Basarab* etc. ; infra, p. 219), iar începînd din veacul al XVIII-lea numeroşi armeni, mai ales în zona Gheorgheni, izolat şi romi (infra, p. 236).

Astfel, în Secuime, la „nucleul ungaro-siculic" (adică : secui, *zakuli* maghiarizaţi) s-a adăugat şi asimilat o serie de elemente alogene alcătuind un amalgam social-etnic, maghiarofon (deci unitar numai din punct de vedere lingvistic şi organizatoric-administrativ). Dacă factorul „nr 1" (prevalent cel puţin din punct de vedere politic-militar-organizatoric), care a constituit şi denumit majoritatea l o c a l i t ă ţ i l o r [49], cultural-lingvistic, a fost şi este cel secuiesc-maghiar, apare evident că „nr 2" era cel rustic-ro mânesc, masele de ţărani din t o a t e satele şi de la periferia oraşelor. Situaţia lor este schiţată astfel de un istoric medievist : „românii pe care secuii i-au găsit ca locuitori ai Transilvaniei trăiau în vechea tradiţie cunoscută sub numele de 'jus valachium', organizaţi în comitate şi voievodate locale. Obligaţiile fiscale ale românilor faţă de rege erau asemănătoare celor secuieşti, la fel şi obligaţiile militare. Pentru secui ca şi pentru români nu a fost resimţită niciodată necesitatea de a reglementa printr-o diplomă de drepturi şi privilegii speciale faţă de coroana ungară, căci cei dintîi erau consideraţi ca un trib liber, cei de al doilea ca locuitori băştinaţi ai Transilvaniei supuşi autorităţii

[49] Vechea t o p o n i m i c (localităţile) în Secuime este prevalent maghiară, mai mult decît în alte zone ale Transilvaniei : sînt în primul rînd numeroasele compuse cu elementele *-falva, -falu, -háza, -hely, -laka, -patak* etc., ori localităţi după mănăstiri şi hramuri catolice : *Szent-György, Szent-Hárosmág, Szent-Király, Szent-Lélek, Szent-Márton, Szent-Mihály, -Miklós, -Simon* etc., *Boldogasszonyfalva* etc. ; mai puţin slavonă, cu deosebire în Treiscaune (Covasna) şi sudul Ciucului : *Borosneu-Borosnyó* (bruznovo), *Calnic, Cernat, Covasna, Dalnic, Delniţa (Delne), Derjiu, Doboli, Estelnic, Ghelinţa, Harale, Hătuica, Hilib, Lisnău, Moacşa, Ojdula, Papolcz -Păpăuţi, Peselnek* (Petriceni), *Poian, Putna, Saciova, Topliţa, Tuşnad, Varniţa, Zagon* etc., preluate evident de secui de la populaţia slavo-română din zona de est a Secuimii ; SzMÉrt., III, p. 30 (Nagy G.) ; SzErTel., p. 34—54 (Karácsonyi J.) ; Balkan-Archiv (Lipsca), III, 1927, p. 1—96 (Die Orstnamen des Szeklergebietes, de O. Liebhart, studiu interesant şi original, cu bogat material de fapte, dar cam superficial şi dezordonat, cu multe etimologii greşite, diletantice) ; Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, N. F., XLV, 1929, p. 33—329 (Siebenbürgen im Lichte der Sprache, de G. Kisch : etimologia toponimelor, numeroase soluţii corecte, ingenioase) ; cf. şi GyHNev. ; MgyR., I, p. 111—313 (Keletmagyarország helynevei [Toponimele Ungariei de est], de Kniezsa, I. : p. 207—209 Ciuc, 209—212 Treiscaune, 293—294 Odorheiu) ; I. Moga, RoumTr., p. 50—71. H i d r o n i m i a : ErdÉvk., 1942, p. 27—73 (Erdély víznevei, de Kniezsa I., p. 50, 52—55 Secuimea) ; UgJB., XXIII 1943, p. 187—235. Elementele româneşti ori slavo-române (majoritatea recente) se referă mai mult la aşa-numita „toponimie minoră".

BDD-B457-02 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

coroanei ..." [50]. Treptat, în curs de 2—3 secole, acei „numeroşi valahi" (supra, p. 3) au fost asimilaţi, maghiarizaţi în primul rînd prin limbă, apoi prin confesiune, antroponimie, conştiinţă. Este procesul social-istoric secular, just relevat în linii generale de Benkő K. (supra, p. 80), Orbán B. (supra, p. 80—81), Kozma F. (supra, p. 83), Hunfalvy (supra, p. 84), Balogh P. (p. 89), Tóth Z. I. etc., dar „ignorat" de alţii vechi sau mai noi şi care poate fi constatat documentar de peste trei veacuri. Cantitativ, componenta românească a secuilor în ansamblu poate fi evaluată la un coeficient între 25 şi 35% (sau chiar 40%?), considerînd că (prezenţi peste tot) în satele secuizate românii fuseseră în medie cam 1/4, 1/3 sau chiar mai mult din total, unele sate fiind în majoritate românești, fără a mai socoti elementele românești ce s-au păstrat în teritoriile vechilor „scaune", adică la vest de valea Nirajului, în sudul şi estul jud. Covasna, la Gheorgheni—Ciuc etc. Asemenea proporţie poate fi admisă indiferent de măsura cît sînt de considerat ca sigure ori verosimile şi concludente rezultatele biologice (infra, p. 49), ori observaţiile fizionomice în ce priveşte „înrudirea" dintre secui şi români, ca şi unele criterii etnografice (port, obiceiuri etc.).

A m e s t e c u l social-etnic din perioada veche (veacurile XIII—XVI) în Secuime (ca şi în alte zone lipsite de documente clare şi explicite) este o problemă complexă, dificilă, necesitînd cercetări ample, îndelungate, adîncite, comportînd şi multe ipoteze cu numeroase rezerve. Sigur este că populaţiile „presiculice" (găsite de secui în vremea stabilirii lor aici), adică în ordinea cronologică a ivirii şi după importanţa lor: români, slavi, pecenegi (cumani?), elemente germanice etc. s-au amestecat şi contopit integral sau parţial în majoritatea dominantă secuiască, — după cum au relevat cercetătorii (în special Czoernig şi Hunfalvy, supra p. 84—85), în baza documentelor, cronicilor, antroponimiei, toponimiei şi chiar a lexicului dialectal secuiesc. Dintre aceste populaţii alogene, singura care a rezistat parţial pînă azi era cea românofonă, care deci era şi cea mai numeroasă (desigur mult mai numeroasă decît slavii, pecenegii, eventual alte populaţii şi triburi rămase din perioada migraţiilor, laolaltă). Despre slavi şi pecenegi [51] s-a admis în general [52] că s-au contopit direct între

[50] I. Moga, RoumTr., p. 134.

[51] În Secuime, slavii sînt atestaţi numai prin toponime, antroponime şi elemente lexicale (cuvinte slave în idiomul secuiesc); antroponimele slave sînt purtate mai ales de populaţia românofonă (infra, p. 217 şi urm.), atestată ca atare în toate localităţile din veacul al XIII-lea pînă azi. Pecenegii (Bisseni) apar în documentele veacurilor XIII—XIV, în unele ca populaţie „dispărută" şi înlocuită de secui (cf. de ex. cazurile citate în SzMÉrt., II, p. 260—263), ca şi în toponime (cazuri izolate): *Bessenyő, Uzon-Ozún, Ozunca, Oituz* etc. şi unele antroponime.

[52] Czoernig, Hunfalvy ş.a., ca şi Nagy G., SzMÉrt., II, p. 30—31, 260—263 etc.; acest din urmă autor, referindu-se la zona Treiscaune (jud. Covasna), cunoaşte toate

tual acum 100, 60 sau 70 de ani limba română. Conscripţia nominală a enoriaşilor parohiei românești Sîntandrei de la a. 1904 şi următorii (în arhiva parohiei ortodoxe din Miercurea Niraj) înregistrează vreo 70 familii (ceea ce corespunde la aprox. 350—400 suflete, adică majoritatea absolută a satului la începutul veacului al XX-lea), purtînd nume gentilicii de două tipuri: *A*) românești care sînt cam 20: *Baciu, Bogdan, Bucur, Ciocoloca, Cornea* (Kornya), *Cozma, Daniel, Jacob* frecvent, *Luca, Mogă, Moldovan, Nika, Nistor, Ola, Pauleti, Radu, Stan, Stroia, Suciu, Tolan*, — faţă de seria ceva mai numeroasă, *B*) ungureşti (ori de tip-fonetism maghiar): *Antal, Balind, Biró, Boros, Cizmadia, Farkas, Fekete, Gal, Kádár, Lucaciu, Mogos(iu), Maior, Marton, Mesaros(iu), Molnár, Oros, Páll, Paţai, Pastor, Simon, Szentgyörgyi, Tegő*; la ambele grupe de antroponime, etnicitatea românească a purtătorilor este indicată cu absolută certitudine de confesiunea orientală.

V a l e a (fost Iobăgeni, Jobbágyfalva, jud. Mureş), la a. 1755 229 persoane „uniti" (DocMur., p. 39), 1760: 19 familii (AnIstN., III, p. 683), 1783: 30 familii „non uniti" (p. 13,31); este notat greşit la a. 1839 şi la 1900 ca „magyar" (NfMgy., p. 665), fiind de fapt locuit la 1839 de secui şi români, cu două biserici românești: „von Seklern und Walachen bewohnt, mit einer griech. uniirten und einer griech. nicht uniirten Kirche versehen" (SbLex., II 177; avea 133 suflete „uniti", Şemat., 1835, 57, [apoi numai 120, Şemat., 1880, 173]) şi 30 familii „non uniti", Şemat., 1846, 176, ca important centru eclesiastic românesc; la mijlocul veacului al XIX-lea avea două biserici: unitariană şi gr-cat., construcţie veche (probabil din sec. al XVII-lea), ambele având clopotniţă (MarsSz., p. 179). Conscripţia din 1783, ca şi condicile parohiei Iobăgeni (în arhiva parohiei Miercurea Niraj) pentru anii 1830—1890 (puţine epitafe la biserica veche de lemn) prezintă antroponime numeroase (gentilicii) tipic românești ca: *Boer, Demian, Gligor, Jakob, Kirilla, Kornya, Lapuj, Moldován* (var. *Molduván*), *Nistor, Oltean (Oltyán), Paskuly, Radulyi, Sanduj, Stan, Stratya* (Istrate), *Urszuj* etc., alături de unele (mai puţine) ungureşti: *Csizmadia, Gergely, Illyés, Kintses, László, Márton, Molnár, Papp, Puskás, Zoltán* etc. „După antroponime, erau români în proporţie de 80%, dar declaraţi români prin a. 1922—5 erau abia 5%, vreo 10—12 familii; familiile *Moldován, Fekete, Csóloka, Farakas* Ludovic, Ioan, *Csizmadia, Demeter*, cu toate că unii erau romano-catolici, se afirmau români; în a. 1940 au fost maltratați de horthyști; pe grinda (talpa) bisericii o inscripţie cu a. 1659 arată data construirii ei, în dosul altarului, cu litere chirilice se putea citi 'refăcut-am acest altar io Molnar-Moraru...'; familii cu nume maghiarizate: *Butulca* > > *Butyúlka, Sítea* > *Szitay, Stretea* > *Sztratya, Negrea* > *Fekete,*

BDD-B457-02 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Moldovan > *Mozse*, *Dascal* > *Dászkal*, *Cismaș* > *Csizmadia*, *Rusu* > > *Orosz* ș.a.; prin a. 1982 moșierul *Boér* Trajan a construit o biserică romano-catolică atrăgînd pe locuitori la această religie, după ce tatăl său, preotul *Boeru* Trajan, greco-catolic, trecuse la religia ortodoxă în 1872, iar în 1874 trecuse la romano-catolici [atare „viraj" complicat: greco-catolic > ortodox > romano-catolici, era necesar din cauză că de la greco-catolici nu se putea trece direct la romano-catolici, neadmițîndu-se de către forurile Vaticanului, fiind ambele religii „catolice"]; fiul omonim, maghiarizat mai mult decît tatăl său, împlinea o dorință a acestuia" (inform. V. Găinaru). Prin asemenea etape, satul în majoritate românesc Iobăgeni (Valea) ajunse a fi azi complet ungaro-siculic.

T r o i ț a (Szentháromság, jud. Mureș) este azi sat curat unguresc, cu excepția a vreo 5—6 familii care mai țin de parohia Miercurea Niraj; dar nimeni nu știe românește; avea patru confesiuni și are patru cimitire, trei ungurești (reformat-calvin, romano-catolic, unitarian), unul românesc. La 1835 erau 168 suflete (Șemat., 1835, 60), 200 la 1865 (Șemat., 126), 167 la 1876 (Șemat., 114); Șemat., 1932, p. 188 înregistra: 139 gr-cat. (români), 412 rom. cat., 110 ref., 90 unitarieni. La a. 1760 — 13 familii (AnIstN., III, p. 684), 1789 erau 18 familii de „disuniți": Gabriel *Czerna*, *Dragomir* Juvon, *Dragomir* Paskuly, *Rajko* Maté, Ioannes *Urszuj*, Nici *Lupuly*, *Kimpian* Vaszi, Ioannes *Czernye*, Ioannes *Szakács*, *Kimpian* Nicula, Petrus *Kimpian*, Gabriel *Timar*, Ioannes *Todor*, *Moldovan* Mitra, *Szöcs* János, Szarka *Lupuly*, *Szöcs* Gligor, *Olah* Simion. În veacul al XIX-lea parohia românească era un centru ecleziastic cu mai multe filii, iar matricola veche consemnează între a. 1840 și 1900 tabele de enoriași majoritatea cu antroponime românești (ori slavo-române): *Paskuly* Petre, *Blaga* János, *Makavi* János, *Moldován* Szánduj, *Markus* Vaszi, *Krisztán* János, *Vetzkán* Mihály, *Regian* Theodor, *Blaga Szavuly* János, *Huruban* János, *Gyermán* Flora, *Ola* Gheraszin, *Karatson*, *Drotsa*, *Popovits*, *Bacs*, *Marosan*, *Szávuly*, *Ráduly*, *Kirilla*, *Serbu*, *Serban*, *Mare*, *Cornea* (Kornya), *Bucur* etc., alături de gentilicii ungurești: Beres, (Beresiu), Csiki, Fekete, Hosszu, Máthe, Mogos(iu), Pall, Papp, Regeni, Sándor, Simon, Szakáts, Szöts etc. în aceeași comunitate etnic-confesională. Cam aceleași nume de familie pe e p i t a f e l e (lespezi de piatră) în cimitirul de la vechea biserică de lemn părăsită, toate în limba maghiară: *Szávuj* Mihály és Sándor ikertestvérek (1919—1940, 1941), b.p.; *Raduj* Iudit, *Raduj* Vilma, *Ráduly* Mihályné, Péterfi Mária (1874—1940), *Raduly* Mihály (1874—1955), *Regian*, *Molduván*, *Bács*, *Paskuly*, — dar și ungurești ca: Demeter, Fekete, Magas, Maté, Szakáts etc. Că elementul românesc în veacul al XIX-lea era mai mult de 1/5 (cît pare să fie după confesiuni la

1932) o arată faptul că și în comunitățile confesionale ungurești sînt prezenți românii, dacă nu în arhivele respective (pe care nu am avut putința de a le consulta), cel puțin în „arhiva lapidară" care este necropola confesiunii: în cimitirul calvinilor antroponime ca *Veczkán* Béla, Sándor, *Szkridon* Mária; mai numeroase în cimitirul romano-catolic: *Bács* Gergely (1902—1965), *Regián* Mária († 1923), *Vaczkán* Dénes, Lázár, Mária, Mihály, Sándor etc., dovadă că românii au trecut la ambele confesiuni ungurești. Dar în afară de aceștia, cu gentilicii românești evidente, existau între romano-catolici, calvini și unitarieni desigur și români cu nume ungurești (Fekete, Demeter, Maté, Szakáts ș.a.), pe care nimeni nu-i mai poate recunoaște azi. Pe monumentul eroilor din 1914—1918 (în centrul satului Troița): *Bács* Sándor, *Bustya* István, *Mitra* János, *Mitra* Kozák, *Moldován* Sándor, *Ráduj* János, *Regian* Ferenc, *Regian* György, *Vackán* György. Dintre ultimii români ai satului *Ráduly* Gyula (Iulius, n. 1908) a învățat românește la armată în Cernavodă prin anii 1930, dar tatăl său *Ráduly* Mihály (curator al bisericii, Șemat., 1932, p. 188) nu știa nimic românește, ca și, natural, soția sa de origine ungurească Péterfi Mária (epitafele lor mai sus), la fel ca tatăl și mama lui Ráduly Mihály; *Ráduly* András (Andrei, 1850—1928) și *Kornya* Anna; deci pe la mijlocul veacului al XIX-lea românii din Troița nu mai vorbeau românește (ori vorbeau foarte puțin, discontinuu); dar în biserică unii știau să cînte românește, în sec. al XX-lea, de ex. cantorul Szöcs György (mort la 1930) cînta toate răspunsurile serviciului perfect românește, fără ... să cunoască limba română.

S ă r ă ț e n i (fost Șărata, Sóvárad, jud. Mureș, pe Tîrnava Mică), avînd în a. 1910: 1731 locuitori, 1686 maghiari, 19 români, 23 evrei; menționată o biserică acum o jumătate de veac, iar la începutul veacului al XIX-lea avînd două biserici românești[84], dar numai 115 suflete de „uniți" (Șemat., 1835, 160), apoi 38 (Șemat., 1865), 36 (Șemat., 1876, 128), 65 (Șemat., 1880, 272); sînt frecvente numele gentilicii românești, de ex. la a. 1783 și 1790 „disuniți": *Teodor* Lazar, *Pasko* Kratson, Ioannes *Pasko*, Ioannes *Nyisztor*, Demetrius *Nyitra*, Mihael *Nyisztor*, Georgius *Nyisztor*, Ioannes *Olah*, Mihael *Pintyi*, *Pasko Szavuly*, Petro *Mate*, Ioannes *Opra*, Koszta *Pintianu*, Nehéz *Teodorus*, Ivan *Latu* etc. (DocMur., p. 27—28 și 54); pe monumentul eroilor din 1914—1918: *Atyim* (Achim-Akim) Péter, *Blága* Miklós, *Dalya* (Dalea) Albert, *Moga* Dénes, *Moga* László, Moldován Sándor, *Pasko* Dénes, *Ráduly* Ferenc, *Recsán* (Receanu) Miklós, —

[84] SbLex., IV, p. 88: „Sóvárad, von Szeklern und Walachen bewohnt, mit einer griechisch-unierten, einer reformierten und einer griechisch nicht unierten Pfarre und Kirche, zu welch letzterer Kibéd, Magyaros und Makkfalva [Ghindari] als Filialen gehören".

BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

adică zece nume românești din totalul de 100 eroi, în timp ce „populația românească" indicată de recensămîntul a. 1910 era de 19 din 1731 locuitori. Epitafele din necropola satului (majoritatea, firește, de lemn, ori anepigrafe, corodate, indescifrabile), ca și datele consemnate de N. I. Dumitrașcu (GlasR., 1936, nr. 153, p. 5 — *Praid*, p. 73) prezintă nume ca : *Atyim* Lajos, Mihály, Sándor ; *Blága* György, József, Ilyésné *Pasko* Mária, *Blága* Péter, Sándor ; *Bokor* (Bucur) ; *Botozan* (Botizan) Agnes ; *Dalia* Pál, *Dálya* András, Mózes, *Dalja* János, Mária, Zsuzsanna, *Daja* Pálné ; *Kimpian* József, Katalin ; *Kirilla* János, József, Lázár, Simon ; *Kindea* ; *Koszta* ; *Moga* Elek, Péter ; *Moldován* Arpád (!), Sándor, Vilma ; *Paskó* Irinya (Ierimie), János, Sándor, Teréz, *Páskuly* Lidia, Miklós, Pál ; *Ráduly* György, István, Lidia, Lina ; *Recsán* Arpád etc. ; un *Pintyi* János în veacul al XIX-lea (MarSz., p. 239) ; *Moga* Moise (GazMur., 1933, nr. 42) și mulți alții. Că nume ca acele de mai sus (și altele de același fel) aparțin unei populații românești, de confesiune orientală (secuizate) este evident și absolut inutil a mai fi demonstrat aici, rezultînd și din datele statistice ; de ex. (la Sărățeni — Sóvárad) existau la începutul veacului al XX-lea abia „19 români" din 1731 locuitori (în schimb bogata serie de antroponime-gentilicii, bisericile și credincioșii în Șematisme), la 1760 existau 25 familii (AnIstN., III, p. 685), deci nu mai puțin de 150—200 locuitori români (acei „neuniți" menționați nominal în 1783), divizați în două confesiuni la începutul veacului al XIX-lea. Diferența de la „19 români" (a. 1910) la cel puțin 150 în a. 1760 este justificată, explicată parțial de tabelul antroponimelor citat mai sus (evident lacunar, departe de a fi complet).

Valea Casinului, vechiul „scaun" Casin (Kászonszék), după registrele parohiei din Doboi-Imper, referitoare la familiile românești de la începutul secolului al XX-lea și din 1952 (cercetate și comunicate de etnograful clujean N. Dunăre) situația este următoare

Anul	Doboi	Imper	Plăieșii de Sus	Iacobeni	Plăieșii de Jos	Casinul Nou	Total familii
1901	41	54	105	109	29	60	398
1952	41	44	48	79	25	10	247
Diferența în minus		10	57	30	4	50	151

La cele 247 familii românești înscrise în evidența pentru impozitul de cult, trebuiesc adăugate : 5 familii românești baptiste (2 în Doboi, 3 în Imper) ; cîteva familii (sărace de tot) neînscrise în evidența impozitului pentru cult. Numărul total al familiilor care la

1952 se considerau ele însele românești este de 25. La 1901 numărul românilor în fostul „scaun" Casin (Kászon) este evaluat la 2000, în 1952 la abia 1000 locuitori [85]. Antroponimia acestui grup de românosecui este în majoritate românească, în parte ungurească ori „tradusă" în ungurește : *Bucur* (Bokor), *Csiki*, *Demeter*, *Dimi* (Dima), *Fekete* (Negru), *Gecö* (Gheție), *Hosszu* (Lungu), *Karacson* (Crăciun), *Kelemen* (Clementie), *Kozsok* (Cojoc, Cojocaru), *Koszti* (Costi, Costea), *Kurta* (Curta), *Lingurar* (Lingurariu), *Maro*, *Mohán*, *Pinti*, *Posztuly* (Postui), *Raduly* (Radul), *Román*, *Szakács* (Socaciu), *Szöcs* (Cojocaru), *Serban*, *Siloty*, *Simon* (Simion), *Solnai*, *Sztojka*, *Szücs* (Suciu), *Todorán*, *Tulit*, *Váncsa*, *Vaszi* (Vasile), *Zecula*. Azi (și chiar de vreo cîteva decenii), toți românii-secui în valea Casinului vorbesc u n g u r e ș t e, nu cunosc (de acasă) limba română decît în măsura cît au învățat-o la școală, în armată ori prin orașele din România veche (Galați, Bacău, București etc.), la fel ca cei din valea Nirajului, Tîrnavei Mari și Mici, Oltului, Homorodului ș.a.

Situația trebuie să fie ori să fi fost asemănătoare (chiar identică sau în proporții mai mari) în majoritatea dacă nu chiar în totalitatea satelor Secuimii, — cum s-a spus și rezultă ca un lucru simplu și evident : deplina concordanță (cu nuanțări și diferențieri specifice, locale) între antroponimie (gentilicii, românești și maghiare), confesiune și etnicitatea originară.

Fazele scăderii populației românești ca atare în Secuime, adică dispariția ei din evidența românească (a confesiunilor românești) este reflectată în oarecare măsură de cifrele șematismelor eparhiale (mai ales dintre a. 1835 și 1880 ; fără a exclude trecerea din o confesiune românească în alta) ; acolo unde procesul deznaționalizării încă nu s-a desfășurat destul de intens la mijlocul și în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, cifrele se mențin, unele chiar sporesc (de la a. 1835 la 1865 și 1876), spre a scădea apoi brusc cîte sfîrșitul veacului al XIX-lea. Iată cîteva cifre mai semnificative din șematismele Blajului :

Cernat (Covasna) 38 suflete (a. 1835), 62 (1865), 42 (1876), 3 (1880) ;

[85] În opera de analiză și sinteză demografică a lui Balogh (NfMgy., p. 641) sînt la a. 1839 „magyar-román" satele Plăieșii de Jos, Plăieșii de Sus, Imper, Iacobeni, iar Casinu Nou era curat unguresc, în timp ce toate cinci localitățile erau curat „magyar", avînd însă ficcare între 5 și 30% minorități „gr.-cat.", adică „foștii" români. Dicționarul localităților din a. 1921 (C. Martinovici, K N. Istráte, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921) dă pentru : Imper români 289, unguri 820 ; Plăieșii de Sus 220 și 996 ; Iacobeni 376 și 991 ; Plăieșii de Jos 125 și 926 ; Casinu Nou 209 și 1642. Evident că mai aproape de realitate este registrul bisericesc, cu numărul familiilor din fiecare sat, în a. 1901, redînd ce mai rămînea înainte de penultima (a. 1910—1918) și de ultima (1940—1944) etapă a curentului de maghiarizare.

BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Turia de Jos (Covasna) 213 (1835), 246 (1865), 210 (1876), 110 (1880);

Crăciunești (Karácsonfalva, jud. Mureș) 152 (1835), 207 (1865), 192 (1876), 148 (1880);

Ivănești (Mureș) 87 (1835), 130 (1865), 150 (1876);

Șardu Nirajului (Mureș) 151 (1835), 211 (1865), 250 (1876);

Merești (Odorheiu-Homorod) 368 (1835), 422 (1865), 452 (1876), 468 (1880);

Dealu (Oroszhegy, Odorheiu) 66 (1835), 80 (1865), 101 (1876);

Nicolești (Niraj, Mureș) 162 (1835), 43 (1865), 61 (1876), 60 (1880);

Aldea (Odorheiu-Homorod) 30 (1835), 4 (1865);

Boroșneul Mare (Covasna) 114 (1835), 45 (1865), 26 (1876), 20 (1880);

Ilieni (Covasna) 179 (1835), 180 (1865), 70 (1876), 55 (1880);

Valea Crișului (Covasna) 112 (1835), 28 (1865), 9 (1880) etc.

Scăderea cifrelor (la ambele confesiuni românești) continuă peste tot, ireversibil, spre a. 1900, ajungînd în curs de cîteva decenii pe alocuri la zero. Diferențele de efective erau evident trecute la confesiunile ungurești romano-catolice, reformați, unitarieni.

Reromânizarea. Pierderile catastrofale suferite de populația românească timp de 2—3 veacuri în Secuime — straniu fenomen social-istoric, care poate să apară ca o veritabilă ciudățenie în epoca modernă : dispariția cu totul paradoxală a unui neam întreg „înghițit" de altul — nu puteau fi recuperate nici pe departe cu acțiunea „reromânizării", acel „act de restituire a unui rapt revoltător din patrimoniul nostru etnic" (Trans., LXVIII, 1937, p. 470), act ce s-a început sporadic în anii 1930 de către autoritățile românești, prin „Astra", școli, presă, conferințe, biserică etc., în cadrul unui remarcabil și deplin justificat interes și entuziasm colectiv (care însă adesea era mai mult aparent, formal, superficial). Pe bună dreptate și consecvent se relevă și se urmă obiectiv principiul : „va înțelege oricine că acela care merge la biserică românească și se zice Oláh, acela este om de al nostru și avem tot dreptul și datoria de a-l reclamă, chiar dacă nu le-ar plăcea acelora care ni l-au luat. Îl vom lumină și va înțelege și el că numele și legea cer, ca un compliment necesar, limba. Atît și nimic mai mult" [86]. Era încă și este limpede că nu numai cei ce „își zic Oláh și merg la biserică românească" sînt (ori „au fost") români, ci și alții mulți, toți care poartă antroponime (gentilicii) românești ori ungurești (schimbate ori traduse). „Nimeni nu intenționează deznaționalizarea ungurilor sau a secuilor, dar nu se mai poate tolerà ca zeci de mii de suflete, cari se mărturisesc români, își au tradiția și obiceiurile familiare păstrate și strîns legate de masele neamului românesc, să rătăcească și astăzi..." [87]; „nu vrem să românizăm nici un ungur, cerem însă reromânizarea secuizaților" [88], fiind de altă parte clar și simplu că „nimeni nu ar avea de ce să protesteze contra unei acțiuni românești (care întîrzie din nefericire) de readucere la matcă a românilor ce și-au pierdut graiul strămoșesc și care și astăzi declară — în limbă streină — că sunt români. [Dar] înaintea oricărei încercări oficiale, studii temeinice de amănunt riguros controlat trebuie să lămurească toate datele problemei. Este de mirare cum de nu abundă studiile în atare direcție" [89], — studii care nu numai că „nu abundau", dar erau foarte anemice, parțiale, superficiale, lipsite de metodă și documentare. Prin contribuția multor activiști culturali, intelectuali ai satelor și organelor administrative (prefecți, pretori, magistrați etc.), ca dr. V. Bidu, V. Sibianu, I. Rafiroiu, A. Nistor în Treiscaune (Covasna); I. Steriopol, M. Cionca, I. Salanțiu, O. M. Dobrotă în Odorheiu (Harghita); P. Pașnicu, R. Robu în Ciuc (Harghita); E. Câmpianu, I. Bozdog, T. Popa. I. Olteanu, V. Netea ș.a. în jud. Mureș; C. Angelescu, R. Seișanu, S. Țeposu ș.a. în (București), au fost detectate și chiar lămurite și readuse la românism multe grupe de români din cei maghiarizați de curînd (adică din veacul al XIX-lea, de ex. valea Nirajului la Troița, Iobăgeni-Valea, Sîntandrei, în Odorheiu la Vlăhița, Merești, Ocland etc.) [90]. Dar acțiunea nu a dat rezultate

[86] N. Iorga, *Astra*, 1927, nr. 8, 20 I, p. 1.

[87] I. Bozdog, *Progres și cultură*, I, 1933, nr. 1, p. 22

[88] GlasR., 1936, nr 184, 10 IV, p. 1 ; nr 190, 8 VII, p. 7; NmN., 1936, nr 3, 19 I, p. 4 etc. „Nu vrem să tiranizăm pe nimeni, nu vrem să reeditäm vechea politică maghiară, — dar nici nu putem lăsa ca frații noștri desnaționalizați de maghiari să fie pierduți pentru vecie", *Națiunea Română* (Cluj), 1937, nr 93, 25 IV. Despre acțiunea de reromânizare (planuri, metode, mijloace, perspective) cf. în general, mai ales presa citată RevTeol., XVII, 1927, p. 278—284 (A. Nistor), Trans., LXI, 1930, p. 153—162 (Problema culturii românești în ținutul secuilor, S. Opreanu), LXV, 1934, p. 343 (I. Bozdog, care însă califică totul astfel : „cîteva anchete superficiale, chestionare cu broșuri întreprinse de oameni bineintenționați, dar necunoscători ai realităților, iată la ce se reduce toată acțiunea noastră în Secuime..."); ObsȘEc., V, 1935, nr 2—4, p. 88—93 (A. Gociman); MijlDesn., p. 55—66 (I. Țuțuianu); Trans., LXVIII, 1937, p. 470—471 (I. Breazu). Un repertoriu al bibliografiei cu încercarea de „sintetizarea" acestor acțiuni se află în art. lui Tóth Z., *Az „Astra" románosító tevékenysége a Székelyföldön* [Acțiunea romanizatoare a Astrei în Secuime], în ErdÉvk., 1940—1941, p. 251—308, cu amplă documentare, dar cu lacune și numeroase denaturări a realităților.

[89] *GazMur.*, 1933, nr. 24, 186.

[90] De fapt abia după a. 1930 s-a încercat și început cercetarea mai sistematică, documentată, urmărind prin fișe individuale, „întocmirea unei statistici a populației din jud. Odorheiu, Ciuc și Treiscaune, spre a putea stabilì (pe cît posibil mai precis) originea etnică a locuitorilor și numărul românilor cari din diferite cauze și împrejurări au fost secuizați în ultimele decenii" (NmN., 1934, nr. 15—16, 23 XII, p. 5). Lipsea

BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

apreciabile din cauză mai întîi că (lipsind o documentare corectă și completă, exhaustivă, servind drept justificare precisă social-istorică și juridică), din capul locului nu se putea recuperà în cîțiva ani sau două decenii ceea ce se pierduse treptat în două veacuri printr-o acțiune îndelungată, perseverentă, în condiții deosebit de favorabile politico-juridice, economice și culturale cum au fost cele care însoțeau integrarea lentă în comunitatea socială și etno-lingvistică secuiască a maselor rustice românești, care fuseseră lipsite de formele organizării politice și culturale proprii, despoiate de instituții școlare și ecleziastice în limba națională, deci fără forța colectivă de rezistență la presiunea maghiarizatoare. De fapt, în a. 1918, în cele mai multe sate procesul deznaționalizării (cel puțin în ce privește limba vorbită) era consumat demult, încheiat și ireversibil, — după ce lăsase abia cîteva amintiri despre „foștii români", ruine de biserici pustii, confesiunea orientală sau amintirea ei, locuri sau nume de cimitire românești uitate în paragină, antroponime maghiarizate ca formă și terminație, al căror caracter românesc rezultă uneori numai pentru filologi și arhivari. În cele mai multe locuri, acțiunea (apărînd ca ceva artificial, anacronic, chiar absurd) ar fi trebuit luată de la început, ca „de la alfa", — căci ea nu se mai exercită propriu-zis asupra celor pe care-i maghiarizaseră stăpînii feudali și aparatul birocratic cu bisericile unguresti în veacurile XVIII—XIX și care (dacă, atunci, ar fi existat mijloace de contracarare) mai repede și ușor puteau fi aduși, „reromânizați": decît fuseseră deznaționalizați acum un veac.

Acțiunea românească venea cu întîrziere de un secol și nu se putea exercità asupra ... morților, ci eventual asupra nepoților acelora, descendenți care fuseseră trecuți printr-o substanțială metamorfoză culturală și socială, fiind de fapt „alți oameni", care sub influența educației și propagandei de cîteva decenii ușor apăreau nu numai ca „cei mai curați reprezentanți ai națiunii siculice", ci unii dintre ei chiar dușmani înverșunați (după situație) ai poporului

---

însă o catagrafie completă a tuturor punctelor unde există în veacurile XVIII—XIX o poporație românească; atare evidență lipsește și azi, cînd devine mult mai greu (dacă nu imposibil) de întocmit (mai ales după anii ocupației horthyste, 1940—1944) decît ar fi fost cu 4—5 sau mai multe decenii în urmă. În a. 1935 „se lucra la Ministerul Instrucțiunii [București] de acord cu celelalte ministere la un proiect unitar pentru readucerea românilor înstreinați la sufletul neamului. Acest proiect va rezolva definitiv problema românilor deznaționalizați" (cf. GlasMur., 1935, nr 22, 1936, nr 62, 63 etc.).

Din punctul de vedere științific-istoric care ne interesează aici este mai important — în chip firesc — nu „reromânizarea", adică revendicarea și recuperarea pierderilor (interesante din punct de vedere politic și propagandistic), ci stabilirea adevărului obiectiv pe cale documentară, în ansamblu și în detalii, realitatea procesului maghiarizării, sat de sat, în fiecare perioadă și etapă; se stabilește astfel, în primul rînd, permanența și continuitatea elementului autohton românesc în toată Transilvania, pînă la Carpați și în afara lor.

din care-și trăgeau obîrșia (ca Ráduly-Radul L. la Chileni, supra, p. 118; ori ca unii din valea Nirajului, p. 74). Atare situație, tristă dar adevărată, lăsà impresia că „reromânizarea" n-ar fi fost o acțiune de recuperare firească, justă, ci o simplă „românizare" brutală, abuzivă, a unor „secui neaoși" (secui artificiali, cum s-a văzut și bine se știa de toată lumea: români care nu mai vorbeau românește, cei mai mulți poate nici măcar nu mai știau clar că sînt ori au fost odată români), stîrnind reacțiunea unor elemente conducătoare sovine, locale (mai ales preoțimea ungurească și aristrocrația, politicienii, capabili să prezinte totul ca „ficțiune romantică a propagandei românești", asemenea deputatului Pál G.). Dar populația secuizată din multe sate (ca: Eliseni, Cușmed, Simonești, Filiași, Gagiu, Sălaș, Betești, Atid, Bodogaia etc.) cerea insistent în repetate rînduri autorităților românești să fie ajutată spre a reveni la obîrșie; nu în toate cazurile a primit ajutorul cerut, sprijinul material și moral din partea guvernelor burgheze și a birocrației administrative din Secuime. În cuprinsul unei singure generații „reromânizarea" nu s-ar fi putut realizà pe deplin ori măcar în proporție cît de cît apreciabilă (apropiată de dimensiunile adevărate ale maghiarizării treptate și profunde, în curs de cel puțin 3—4 generații, din veacul al XIX-lea). Ea apărea ca foarte complexă, în unele zone chiar imposibilă nu numai din cauza atmosferei de confuzie în orientarea și organizarea național-politică a României din a. 1920—40 (cu plaga politicianismului sectarist și afacerismului — mai ales la Tîrgu Mureș —, a indiferenței guvernelor, a partidelor [91] și a multor organe de stat ale burgheziei și moșierimii românești, gîlceava confesională între chiriarhii români mai ales în Mureș și Odorheiu), ci din situația obiectivă, a condițiilor istorice date, și n-ar fi fost realizabilă nici chiar adoptînd mijloacele superioare și metode energice, brutale, mult mai eficiente cu care feudalismul și statul ungar cu bisericile unguresti desfășuraseră acțiunea lor nefastă în ultima etapă a maghiarizării (veacurile XIX—XX). De altfel, deznaționalizarea românilor în Securime nu a încetat peste tot în a. 1918, ci a continuat în unele locuri și după acea dată, spre a fi reluată cu violență și cruzime sporite în perioada ocupației horthyste (1940—1944).

Sarcinile cercetării. Este evident și inutil a fi repetat faptul (subliniat de mulți cercetători români) că studiul istoric al situației demografice — adică al populației mixte secuiești și românești maghiarofone, din care s-a alcătuit așa-zisul „bloc secuiesc" — în estul

---

[91] Majoritatea politicienilor din România Mare (a. 1918—1940) erau indiferenți față de problema românilor din Secuime (secuizații), nu numai miniștrii ca un C. Argetoianu, dar și unii „naționaliști" ardeleni ca poetul Octavian Goga și alții.

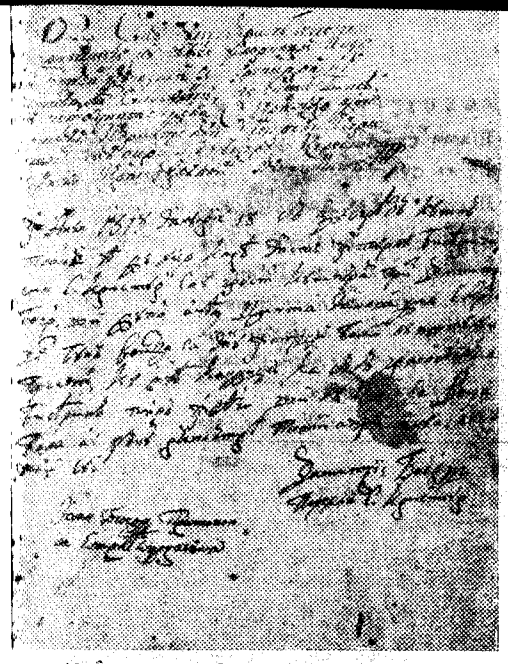
BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

Transilvaniei, va fi necesar a se face la fiecare localitate în parte, „... studii temeinice de amănunt riguros controlat să lămurească toate datele problemei. Este de mirare cum de nu abundă studiile în această direcție", releva în a. 1933 un gazetar mureșan (supra, p. 135). Se va ține seamă de *toate* elementele documentare în fiecare etapă, astfel : cele mai vechi informații sau indicii (cf. supra, p. 44—52) și date statistice din veacul al XVIII-lea ; datele statistice din veacul XIX-lea, indicații asupra caracterului mixt ori a simplei prezențe și coexistențe a elementului popular secuiesc și a celui românesc (Șematismele ; Lenk ș.a.) ; prezența unor construcții și materiale arheologice ori resturile lor, ruinele (biserici, clopotnițe, cimitire etc.) ; cărți vechi[92] și documente[93], antroponime atestate documentar în urbarii, conscripții, matricole, scrisori, epitafe, construcții, porți[94], obiceiuri, produse meșteșugărești etc., ori semnalate în literatură, scrieri, presă, respectiv vii și curente azi la populația secuiască ungarofonă ; toponimia (locuri, dealuri, văi etc.) : situația confesiunilor în veacurile XIX—XX ; informații și tradiții ca și orice reminiscențe despre apartenența elementelor ori a satelor ungarofone ; idiomul vorbit acum ori în trecut (cuvinte, expresii, formule, calcuri) ; studiul antroponimelor românești (slavo-române), cazurile de traduceri și înlocuiri cu nume ungurești, care sînt deosebit de semnificative ; obiceiuri, practici, datini, portul etc. Asemenea date și materiale sînt în primul rînd interesante și de mare importanță pentru adevărata *istorie a așezărilor și a populației* în ansamblul teritoriului Secuimii ; fără ele (adică fără de faptele restabilite pe baza documentară ce nu are de făcut incriminări, nu caută rectificări imediate și reparații, nici responsabilități ori „sancțiuni", care ar fi anacronice și absurde), trecutul și structura reală a acestei zone ar fi nu numai lacunară și ero-

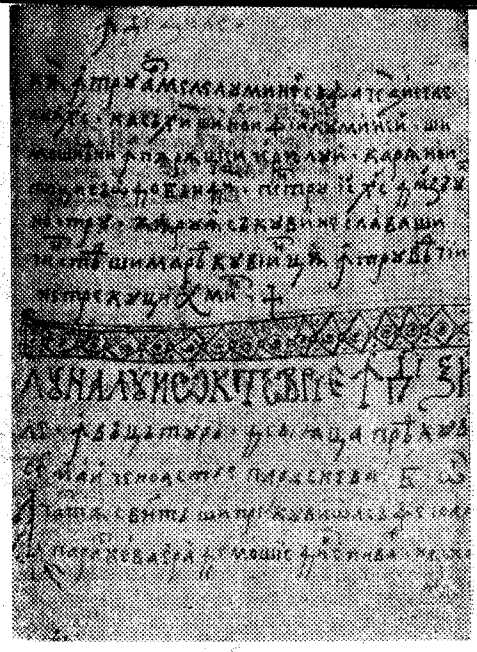
[92] MemIst., III, XVIII, p. 222—231 (N. Iorga) ; N. Sulică supra.

[93] „Ceea ce trebuie făcut, răbdător și migălos, în largi proporții, este o îndoită operă : orice carte din Ardeal, mai ales din asemenea părți, trebuie scotocită și notițele de pe ea clasate și publicate ... Dar pe alături, o statistică generală a tuturor registrelor și pieselor din arhivele publice și mai ales judecătoriilor nu trebuie să întîrzie, înștiințîndu-se funcționarii (uneori fără simțul răspunderii lor) că ei nu au dreptul de a distruge sau vinde acest material, care ne poate ajuta să reconstituim viața unui neam împiedicat așa de multă vreme (aproape două milenii) de a ieși la plină lumină a publicității. Căci istoria românilor din Ardeal trebuie scrisă sat de sat, cu preoții și țăranii lor, ca să se vadă că *am fost* și *cum am fost*" (MemIst., III, XVIII, p. 231, Iorga).

[94] De ex. Huszka József, *A székely ház* [Casa secuiască], Budapest, 1895, 96 p. în 4°, cu teorii aberante despre elemente constructive (poarta etc.) aduse din ... Asia dar cu unele nume românești de secui : *Bogdán, Bokor, Koszta, Mihalyko, Vaszi* etc.

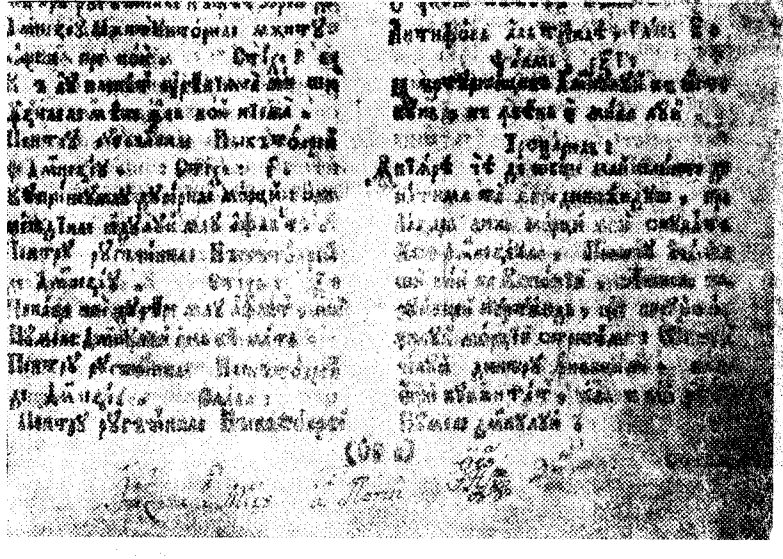

46 Însemnare de cumpărare pe Strasnicul de Blaj (1773), în 1802, pentru biserica românească din Cristuru Secuiesc (Col. mănăstirii Toplița)

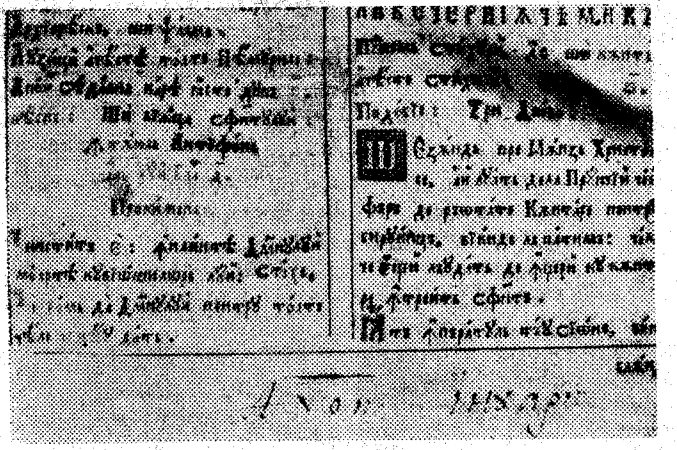

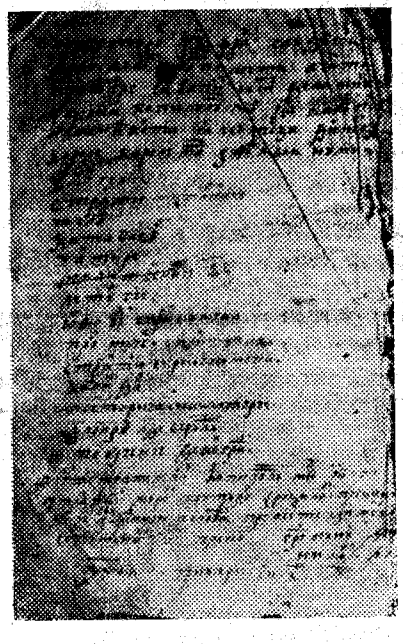
48 Prăznicar-manuscris (începutul sec. XVIII), de la Ciucsîngeorgiu (Col. mănăstirii Toplița)

47 Strasnic (Blaj, 1773), de la Porumbenii Mari cu semnătura popii Ionasc din loc. (Col. mănăstirii Toplița)

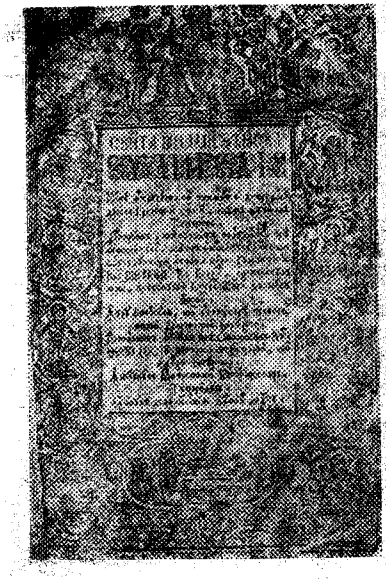

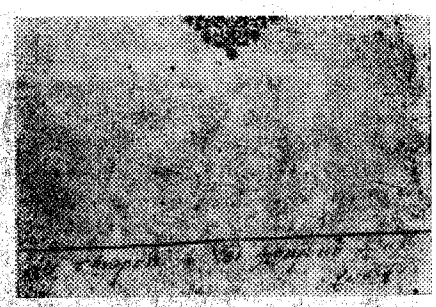
BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

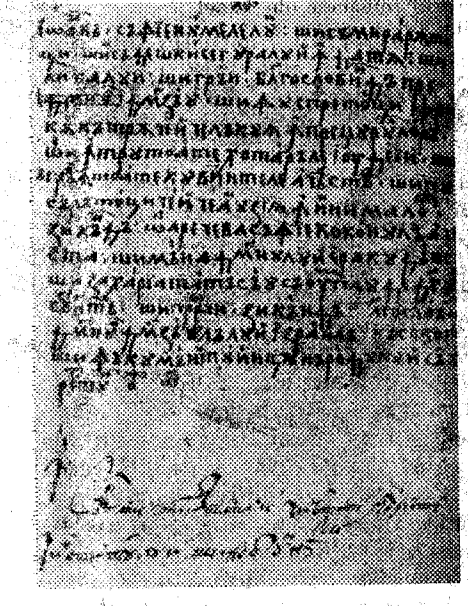

49—50 Strasnic (Blaj), de la Ciucsîngeorgiu, cu data 1778 cînd este lăsat moștenire de popa Bucur fiilor săi (Col. mănăstirii Topliţa)

51—52 Filă de titlu din Evanghelia de București (1862) cu însemnarea credincioșilor de la Subcetate (Col. mănăstirii Topliţa

53 Evanghelie-manuscris (începutul sec. XVIII) de la Cason-Imper care a circulat în Ghelința, Costeu și Cason (Col. mănăstirii Topliţa)

54 Familie românească din Pănet (Arh. St. Fil. Tg. Mureș)

BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

55 Piatră funerară din cimitirul românesc din Pănet (Arh. St. Fil. Tg. Mureș)

56 Piatră funerară din cimitirul românesc din Pănet (Arh. St. Fil. Tg. Mureș)

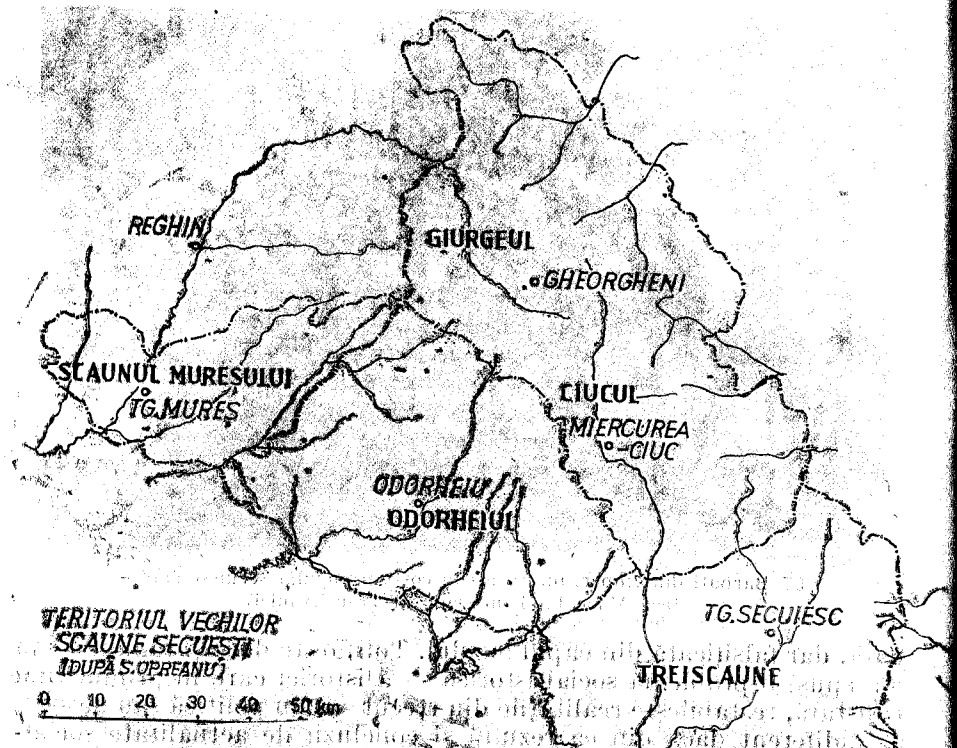

57 Bărbați din Imper, îmbrăcați în costum popular secuiesc (Fototeca Muzeului Etnografic al Transilvaniei)

nată, dar falsificată din capul locului. Totul este deci și rămîne (cum s-a spus) o problemă social-istorică — a istoriei care în primul rînd constată, restabilește realitățile din trecut —, nu politică sau de stat, — indiferent dacă din ea rezultă și concluzii de actualitate social-politică și națională de stat.

A renunța la studiul și elucidarea cît mai adîncită a unei probleme social-istorice majore ca aceea a elementului etnic românesc în Secuime ar însemna din partea științei românești o reticență condamnabilă și o contribuție la „mușamalizarea" pentru viitor a faptelor, un act de incorectitudine și de gravă neomenie; o impietate; o atitudine de comoditate și „discreție amabilă" rău înțeleasă ce nu ar face decît să continue și să confirme tezele lui Orbán B., Barabás E., Szádeczky L., Tóth Z.I. și a altor istoriografi șovinești „eiusdem farinae". La rîndul lor, cercetătorii maghiari obiectivi, cu vederi progresiste, să nu se mai lase influențați de șovinismul tradițional al unor Barabás, Szádeczky etc., moștenit din feudalism; ci să-și dea seama deschis și cinstit că structura etnică-biologică a secuilor nu poate fi justificată și explicată fără de componenta românească pe care o vor pune în adevărata lumină a proporțiilor ei istorice numai cercetările ample, exhaustive din viitor. Se explică astfel ușor și simplu discontinuitatea poporului român din spațiul său istoric, prin „breșa" din Secuime.

BDD-B457-02 © 1990 Editura Științifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)

III. ALTE MĂRTURII ALE ORIGINII ETNICE ROMÂNEŞTI A AŞEZĂRILOR DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

de Ioana Cristache-Panait

Pe alocuri, în susţinerea temei sale, Ion I. Rusu a simţit şi mărturisit lipsa strîngerii laolaltă şi a altor categorii de dovezi privind originea etnică a aşezărilor din Secuime, a existenţei altădată a unei numeroase populaţii româneşti, băştinaşe. Componentele unei atare categorii au fost clar numite şi enumerate la subpunctul: *Sarcinile cercetării*, din capitolul II. Ele se grupează, pe scurt, în izvoare scrise (îndeosebi cărţi vechi) şi construcţii, existente sau vestigiile lor (biserici, clopotniţe, porţi, cimitire ş.a.). Asupra lor, cît şi a evidentelor asemănări dintre viaţa socială a secuiului şi aceea a românului, vădite în habitat, obiceiuri, tradiţii ş.a., atenţia a fost îndreptată cu multe decenii în urmă [1], dar împlinirea sistematică a adunării lor „sat de sat", nu s-a înfăptuit. De atunci un nou val răuvoitor şi distrugător [2], a luat cu sine un noian de astfel de documente. Cu atît mai mult se impune sporirea atenţiei şi răspunderii faţă de cele ce au supravieţuit şi care, prin adînca şi larga lor semnificaţie, pot suplini şi totodată evoca preţioasele pierderi. Din acest gînd izvorăşte capitolul de faţă, fără a avea însă putinţa de a cuprinde toate dovezile, de acelaşi gen, rămase de la comunităţile româneşti din Secuime. Martorii aduşi cauzei date, asigură respectivei naraţiuni

[1] N. Iorga, *Acte româneşti din Ardeal privitoare, în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova*, în *Bulet. Com. Ist. a României*, vol. II, Bucureşti, 1916, p. 181—191; Idem, *Memoriile Sect. Ist.*, III, XVIII, p. 222—231; S. Opreanu, *Secuizarea românilor prin religie*, Cluj, 1927; Idem, *Printre românii săcuizaţi*, în *Graiul românesc*, I, 1, 1927, p. 8—13; Idem, *Ţinutul secuilor*, Cluj, 1928; Simion Mehedinţi, *Cadrul centropo-geografic*, în *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918—1929*, Cluj, 1929, I, p. 599; C. Petranu, *Influence de l'art populaire des roumains sur les autres peuples de Roumanie et sur les peuples voisins*, în *Ars Transsilvaniae*, Sibiu, 1944, p. 241—265; Idem, *Contribution complementaire*, p. 283—298; N. Sulică, *Contribuţii la istoria vechimei elementului românesc şi a circulaţiei cărţii româneşti în regiunile săcuizate*, în *Reînvierea*, II, 1938.

[2] Ioan N. Ciolan, *Transilvania ultima prigoană maghiară*, Edizioni Europa, Roma, 1980; M. Fătu, *Biserica românească din Nord-Vestul ţării sub ocupaţia horthystă 1940—1944*, Bucureşti, Ed. Institutului Biblic, 1985.

BDD-B457-02 © 1990 Editura Ştiinţifică
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 22:06:42 UTC)